

Hegedűs Kálmán

Liszt Ferenc műveinek jelenléte a második világháború után

Az 1944 júliusában súlyos véráldozatok árán megmentett Finnországot egyidejűleg érintette a korábban soha nem tapasztalt elszigeteltség és az új zenei stíluskorszak történelmi kihívása.

Sokan elestek vagy eltűntek. Zenekart, kórust és oktatást kellett újra szervezni. Mindezt egy klasszikus és nemzeti műsorokkal kihangsúlyozott „sértett érzékenységgű, önkéntes befelé fordulás követte. Az itt járt magyar művészek műsora is konzervatív - klasszikus volt. Liszt Ferencről sem játszottak érdekfeszítő műveket. Jellemző módon 1952. október 6-án Vaasa városában (ahol a budapesti Ripper Alice járt) Fritz Hase német karmester és Gimpel amerikai hegedűs koncertjén csupán egy Liszt 6., Pesti Karnevál címet viselő magyar rapszodiával sikerült a mestert képviselni.

A háború után különös és egészen 1985-ig tartó Liszt, Bartók és magyar zenei mentalitás ellenes irányzat éledt fel, amire máig sincs elfogadhatóan logikus magyarázat. Világosan utal erre (az 1943. novemberi, berlini Anda-Liszt koncertről írt kritikájáról olvasóm már ismeri) a nézeteivel sokáig egyedül maradt Erik Bergman, aki 1970. március 17-én Helsinkiben svéd nyelvű napilapjában ezt írja: *”Liszt h-moll szonátájában ifjú zongoristánk Ralf Gothoni egyaránt fejleszt ki erőt és érzékenységet, amit nem öncélú technikával koronáz meg. Így válik Liszt öröksége kézzelfoghatóvá és nem csupán önmagáért csillogó tűzijátékká, ahogyan azt egyesek szeretnék velünk elhitetni.”* 1)

Különös, ide vágó kordokumentumnak fogható fel egy Lahti délfinn városban 1977. október 14-én írt zenekritika. Irja Palas tanárnő a Brahms hegedűverseny utolsó tételéről írja: *”A lassú tételben helyenként halkabb lehetett volna a zenekari kíséret, míg az utolsó tételben elszabadultan tombolt egy magyar ritmus, amely azonban végülis fegyvelmezett maradt.”* Ezután a kritikus váratlanul Csajkovszkij VI. szimfóniájáért lelkesedik: *”az allagiero vivace gyöngyözve árasztotta magából az egzotikus ritmusokat. Impulzív teljesítmény pompás indulóval. A zene szabadon lélegzett.”* 2)

Csak a magyar ritmussal szemben jár ki az óvatos előítélet. Az is érdekes, hogy a magyar ritmus fogalma még csak egzotikus sem lehet, csupán pejoratív.

Matti Klinge idős finn történelem professzor állítja, hogy szerinte két Finnország létezik. Szavait harminc év tapasztalataival igazolom. Az ország keleti felének zenei ízlését a melankólikus szláv tangó uralja. A kedvelt hangsorok az á és d-moll. A kedvelt zenei stílus Csajkovszkij. Liszt, Bartók és Kodály zenéjét a déli és nyugati országrészekeken megtelepült finn lakosság, különösen a karéliai, valamint a 300 ezres svéd lakosság érti, igényli és kedveli. Őseik időszámításunk után 400-ban léptek először a lakatlan délnyugati finn partokra. Átvándorlásuk 800-ig tartott. Viking őseiknek szellemi központja ma is a régi főváros Turku-Åbo (Óbu) és Vaasa -Wasa! Ide tartoznak még igen jelentős népcsoportok, akik ugyan nyelvileg finnekké vagy svédékké váltak, ám a településeik régi német, holland, frank, gót, bajor, szász, gall, lett, litván, észt, kelta, ír, skót, dán eredetre utalnak vissza. Gyakorló orgonista és

fagottistaként, aki az országot bejáró előadó és kutató is voltam, harminc év alatt igen sok rokonszenves Liszt, Bartók iránti érdeklődésre leltem közöttük. Ha engem is Palas tanárnőhöz hasonló jellegzetesen keleties érzelmi logika vezérelne, akkor csak a múlt heti fővárosi lapból idéznék, ahol a nyugat-finnek tiltakoznak, mert a külföld a keleti-finn melankóliát veszi alapul az összfinn nemzeti zenei ízlés megítélésében.

Vannak, akiket Liszt és Bartók valahol a tudatalattijukban zavar és tanult ember létükre gyermekes érzelmi szélsőségekbe tévednek a sajtóban. Ehhez joguk van. Ahhoz viszont nem, hogy egy egész ország társadalmát, de legalábbis főiskola vagy egyetem tanszékét ilyen irányba próbáljanak "ex katedra" motiválni. Konkurencia és kontroll hiányában ezt nem nehéz megtenni.

Tanulságos visszhang volt a Lahtiban leírt Brahms kontra magyar ritmus analógiára a Helsinkiben játszott Liszt: Funéailles esete. A vezető finn nyelvű fővárosi és egyben a legnagyobb országos napilap 1985. április 9-i számában ezt írta Hannu Ilari Lampila, a lap zenekritikusa a Finn Rádió aznapi zenei műsorait ismertető "Vágyakozó Brahms, hősies Liszt" címmel: "*Katariina Liimatainen művésznő zongorázza Liszt Funéailles-át, ami egyike a szerző leghősiesebb darabjainak. E művét Liszt 1849 októberében komponálta, ha nem is Frédéric Chopin halálának alkalmából, ahogyan azt tévesen hitték. A Funéailles - Temetés, két lengyel hazafi Felix Lichnowski herceg és Ladislaus Teleki gróf halálára utal.*" 3)

A velem egyidős keletfinn Lampila a Helsinkii Egyetem zenetudományi szakán végzett és ott lett tanársegéd (1972-78). A Finn Tudományos Akadémia kutatói aszisztense (1978-83). Onnan lépett zenekritikusi minőségben a Helsingin Sanomat-Helsinki Hírek nagy fővárosi napilap szolgálatába.

Liszt Ferenc Magyar történelmi arcképek zongorára írt művét 1959-ben adta ki két világnyelven Budapesten az Editio Musica Budapest. De ha az is "csak magyar", akkor Lampila a Sonderhausen városban 1886-ban megrendezett Zenei Fesztivált sem ismeri? A sorozat négy darabját ott mutatták be Arthur Friedheim hangszerelésében. A negyedik éppen Teleki László volt.

Allgemeine Deutsche Musikverein Sonderhausen 1886. Ha már a "csak magyar" Hungaroton hanglemezek sem jutottak el Lampilához, akkor a Helsinkiben népszerű Leslie Howard Hyperionnál kiadott Liszt-lemezeire hivatkozom. Azokat sem ismeri?

Létezhet-e Liszt és Bartók műveinek ismerete és megértése Magyarország történelmének ismerete nélkül? E logika szerint nekem legfeljebb Teleki ("Ladislaus") László "lengyel hazafi" magyarságának kijelentésére van jogom. Nem várhatom el Lampilatól, hogy az általa hősiessnek aposztrofált Liszt-muzsikát magyar nemzeti alapon elvárható ismeretek szerint értelmezze.

Valamikor 1963-ban Pécsen a Művészeti Gimnáziumban úgy ismerkedtünk meg a szemiotikai gondolkodással, hogy ha a például minket magyarokat érzelmileg közelről érintő Kölcsey – Erkel Himnuszát áthelyezzük egy másik nép kultúrájába, akkor azt ott kizárólag irodalmi és zenei értéke szerint fogják értékelni és elbírálni. Minden műalkotás megváltozik egy másik jelképrendszerben.

Megjegyzem, hogy a Runeberg (1804-1877) svéd-finn költő - Vårt Land - Hazánk című svéd nyelven írt és Maamme-Hazánk címmel finnre fordított versének szövegére a Stockholmból Helsinkibe áttelepült és itt a Finn Himnuszát megkomponált német születésű Pacius dallama, régi szülővárosában Hamburgban utcagyerekek

éneke volt, az észt Tartu egyetemén pedig a diákok éneke.

Napjaink ifjú finn irodalomtörténet kutatói még a gondolatát is hevesen elutasítják annak, hogy Vörösmarty Szózata bármiféle ösztönző hatást gyakorolhatott volna Runebergre a Hazánk költemény megírására. Amikor több mai kutatót, egyetemistát és fiatal professzort a merev elutasítás valós okairól faggattam alig kaptam érdemi választ. Megfontolt véleményem szerint a nemzeti hitvallás önállóságát féltették a magyar Szózáttól.

Ugyanakkor az Egressy Béni által megzenésített Szózat kezdettől fogva máig nagy népszerűségnek örvend Suomiban. Sok esetben a cári elnyomás elleni tiltakozó tüntetéseken énekelték. A Szózat 1837-es pest-budai megjelenése után Helsinkiben is megjelent a Helsingfors Morgenblad (Helsinki reggeli újság) svéd nyelvű lap 1845. április 14-i számában. Az 1846-os Necken kalendáriumában is benne volt. J.E.Strömberg "Biographische Notizen von Johan Ludwig Runeberg" című német nyelvű életrajzi munkájában elmondja, hogy a Vörösmarty Szózatát magyarról svédre fordított Herman Kellgren Viipuri városból származó helsinki nyelvész, egyetemi tanár személyesen nyújtotta át Runebergnek a Necken kalendáriumot. Runeberg a tartalomjegyzéket átnézve elsőnek a Szózat fordításnál lapozta fel a könyvet. A vers elolvasása után megdicsérte annak szépségét és tartalmának nemes hazafiságát.

Toivo Lyy finn költő és műfordító mutatta be nekem az eredeti dokumentumokat 1978 telén, amikor együtt voltunk Iломantsi karéliai falu Kalevala ünnepén. Tény, hogy a Strömberg tanúja volt Runeberg Vörösmarty Szózata iránti rokonszenvének.

Ezt félremagyarázni nem lehet. A Szózat és a Hazánk (Vårt Land svéd eredetiben és Maamme finnül) lelkileg állnak közel egymáshoz, nem szemantikailag.

E kitérő után Liszthez és Lampilához vissza térve idézem fel főiskolai éveimet, amikor Ujfalussy tanár úr esztétikai tanai szerint téves felfogásként értékeltük, hogy a zene "elbeszél valamit, illetve történetet ad elő." Ha valaki azt állítja, hogy Liszt Faust szimfóniája a főhős történetét beszéli el, a képzeletében születik egy irodalmi nyelvvel és stílussal azonos zenei nyelv, amivel Liszt Faustról beszél. Vagyis Goethe Faustja képezné Liszt azonos című szimfóniájának tartalmát. Holott ez a zeneműnek csak a témája és anyaga, melyet Liszt "modell nélkül", szuverén teremtő művészetével formált a zeneirodalom egyik legtitokzatosabb nagyszerű alkotásává. Nem elbeszél tehát, hanem ábrázol.

A Funéraisles cím is nyelvi kötöttség megszabta "történet". Ma már nyilvánvaló, hogy e művében Liszt Ferenc a konzervatív reakció összefogásával elbuktatott magyar és világorradalmat siratta el az Október 6-án kivégzett Aradi Vértanúkkal és Batthyány Lajos miniszterelnökkel. Ez áll a szűkszavú, "1849 October" alcím mögött. Világosan utal erre Lisztnek Weimarban, a Goethe -Schiller Archívumban őrzött vázlatfüzetében található Funéraisles korai verziója, amit "magyar" felíráttal jelölt meg. 4)

1981 Januárjában Stockholm Gustaf Wasa templomában Liszt Reuqiemjét adták elő Kai-Erik Gustavsson orgonaművész és a Muntra Musikanter - Vidám Muzikusok - helsinki svéd férfikórus. Vezényelt Sixten Enlund, aki Helsinki Öreg templomának kiváló orgonaművésze, prima Liszt játékos. Valamennyien finnországi svédek, akik szívvel-lélekkel finn hazafiak. 2000 őszén énekeltek Budapesten a Mátyás templomban. Sajnos Liszt gyászmiséje máig ismeretlen Finnországban.

Régi történelmi Liszt hajszálerek útján érkeztek 1986-ban Helsinkibe a története-
sen Rigából származó Arianna Goldina és partnere Rémy Lumbrozo amerikai zongo-
raművészek. Július 25-én a Sziklatemplomban Liszt Patetikus koncertjét adták elő.
Emlékezetes, hogy e mű még a Siloti -Hannikainen duóval sem aratott sikert Helsin-
kiben. Az amerikai művészek káprázatosan jól játszottak. Már az első akkordok szen-
vedélyes energiával zúgtak fel. A Patetikust megelőző darab a Debussy által átírt
Schumann kánonetűd volt. Erre felelt Liszt. A két amerikai démoni mélységekig ha-
tolt le, amihez a közönséget körülvevő nyers vörös és szürke gránit falak az üveg-
vörösréz tetővel autentikus környezetet adtak. A koncert után sokan némán, átszelle-
mült arccal távoztak.

Liszt szellemének finnöldi jelenlétét egy világbemutatóval erősítette meg az
óbudai Kutasi Margit, aki a budapesti Jeunesse Musicales vonósegyüttessel érkezett
1986. szeptember 21-én Espoo (közvetlenül Helsink nyugati tengerpartjának folyta-
tása) városába. Ott az Espoo-öböl templomban bemutatták Liszt Tu es Petrus művét.
23-án Kouvola délfinn városban is játszották.

Hasonlóan ünnepi esemény volt a Liszt aranykort felidéző, 1951-ben
Marseillesben született ciprusi görög Cyprien Katsaris koncertje. 1986. március 22-
én a régi finn fővárosban, Turkuban játszotta az Á-dúr zongoraversenyt. A Helsink-
ből leutazott Lampila így vonta meg a mű mérlegét: *”Katsaris retorikája előtt elné-
mulunk. Holott Liszt zenéje egymagában erre nem adna okot. Elérte a pontot, melyen
túl a virtuozitás fantáziává lényegült át. Fantáziává vált maga a zongoraverseny is a
marciale dagályosan fellengző recsegéséből, ha groteszk módon is.”* 5)

Mi, akik szép számban utaztunk Helsinkiből Turkuba, Lampilával ellentétben
inkább kulminációs tetőpontnak éreztük azt a csúcst, ahová Katsaris hálás hallgató-
it felvitte. Csodálatos volt, ahogy a kettős oktávmeneteket elegánsan halmozva elin-
dult velünk a mélybe. Szinte mámoros állapotban jutott el a marciale-indulóhoz, ami
a Fellini filmek legszebb jeleneteit villantotta fel lelki szemeink előtt. Pertti Pekkanen
turkui karmester és zenekara méltó partnerei voltak a ritka vendégnek.

Liszt Á-dúr zongoraversenye a jelek szerint örökké neuralgikus pontja marad
egyes kritikusoknak. Elsősorban a messi keletről Helsinkibe áttelepülteknek, akik
olykor esendően gátlásos viselkedésüket a hangversenykritikákban kompenzálják.
Amit ő nem ért, azt más sem értheti. Amit viszont ért, azt önelküle más nem érti. Ha
pedig a nagy napilapban leírt Liszt, Bartók, Kodály kritikáira nem kap választ, akkor
azt hiszi, hogy igaza van. Kontroll nem fenyegeti. Ehhez van hozzászokva.

Juhani Lagerspetz új finn zongoratehetség 1987. január 29-én játszotta Helsink-
ben, a Finlandia Ház lehetetlenül rossz akusztikájában Liszt Haláltáncát. A lehető
legjobban. Másnap hitetlenkedve olvastuk Seppo Heikinheimo vezető kritikus kom-
mentárját: *”A pátosz és tragikus érzések barátainak kétszeres okuk volt az elégedett-
ségre. Liszt Haláltánca ilyen zene. Kár, hogy ijesztő látomásai oly gyakran súrolják a
komikum határát. Talán éppen ennek ellensúlyozására van a sok ”tingli-tangli”-
csilingelés és kolompolás, amit mértékkel adagolva még szívesen is hallgatna az em-
ber.”* 6)

Liszt Ferenc zongoraversenyeinek helsinki hangversenykritikáit informatív
influvációs elv alapján kutatva meglepő eredményre tehettem szert. A kritikák tar-
talmi összetevőinek analízise azt bizonyítja, hogy egyes bírálók valósággal társ-

zeneszerzőként viszonyulnak az először hallott Liszt műhöz. Mások a technikai részletek ígézetében a zongoraversenyek összképének felvázolására törekszenek.

Csodagyerekből érett nagy művészé a turkui Matti Raekallio finn zongoraművész. Felejthetetlen esteket adott 1987. március 23-án és 27-én a helsinki Savoy színházban. Tökéletesen átérezte mi lehetett Liszt célja az átiratokkal. Adni, terjeszteni és szolgálni. Két nagyszerű estén játszotta Liszt összes etüdjét és a H-moll szonátát. A helsinki Sibelius Akadémia fiatal zenetörténet tanára, Veijo Murtomäki írta 1987. március 23-án a Lahtiban megjelenő Délfinn Hírek újságban: *”Az a tény, hogy Lisztet még 101 évvel a halála után sem képesek érteni, betegség tünete, a zenekultúra sápadt mesterséges agyúságáról, képtelenségéről megérteni a zene legbelsőbb szándékát.”* 7)

Jól példázta ezt Raekallio esete, aki 1987. augusztus 27-én égi csúcsockig hatolva, a Liszt által megkövetelt összes játéktechnikának fényesen eleget téve játszotta végig a Transzcendens etüdöket. Másnap Heikinheimo ismét így filozofált: *”Liszt transzcendens etüdjei üres test, melybe lelket lehelni démoni tehetségre van szükség. Raekallio virtuóz, de nem démon.”* 8) Ritkán értett ilyen súlyosan félre kritikus Lisztet és előadóművészt, akit később Stockholmba hívtak meg a Svéd Királyi Zeneakadémia professzorának. Így segíti Svédországot ma is a finn tehetségeket.

Az 1970-80-as évekre visszatekintve, csak az Amerikából Stockholmból Helsinkibe is ájtott Sebő György Liszt-Bartók estje és Ránki Dezső Liszt Á-dúr zongoraversenye voltak igazán hitelesen tolmácsolt koncertek. Erik Bergman helsinki svéd zeneszerző-kritikus értette meg őket igazán. 9) Egy sor más Liszt-Bartók kritika még átolvasásra sem méltó.

Ismét Lampila foglalkozott az Á-dúr zongoraversennyel 1989. január 25-én, *”a rögtönző Liszt”* címmel. Ezt ismertetőnek szánta az aznap esti koncerthez, melyen Kalle Randalu észt származású svéd zongoraművész játszotta az Á-dúr zongoraversenyt a Finn Rádiózenekarral és Leif Segerstram ifjú és tehetséges helsinki svéd hedűművész, zeneszerző-karmesterrel.

Lampila előzetes útravalója szerint: *”Liszt nem követte a Beethoven által kijelölt utat, mert tudta, hogy az csak klasszikus meddőséghez vezetne. Ezért rögtönzésszerűen komponált, és néhány dallamszövegből szülte meg zongoraversenyeit. Ebben a bravúrkoncertben a szférákban járunk, de Liszt néha a piactéri világ hangulatába is betoppan. Amikor pedig a főtéma végül indulóba vált át, a zenekar olcsón, fellengzősen zajong, mint valami másodosztályú fűvös katonazenekar.”* 10)

A közönségsiker koncert másnapján csak Lampila folytatta elkeseredett Liszt háborúját: kritikájának egyenesen a *”Koncert mesterművek nélkül”* címet adja. Alcímül ezt: *”A Rádiózenekar és a vulgáris Liszt. Postmodern Schnittke és az érzelgős Stenhammar.”*

Hagyjuk most annyiban, miért is nem kedveli a mindig fanyar Lampila a rokonzenes, derús svéd Wilhelm Stenhammar értékes g-moll szimfóniáját. Támadásának fő célja ugyanis Liszt, akiről ezt írja: *”A koncert ”hitti” száma Liszt második, Á-dúr zongoraversenye volt. Hitti olyan értelemben is, hogy Liszt helyenként szörnyen vulgárisnak bizonyul.”*

Itt rövid kitérőre kényszerülök, hogy az angol hit szóból lett finn hitti kifejezés valódi tartalmát tisztázzuk. Lampila azt is idézőjelbe teszi. A helsinki szlengben ezzel

a sláger szót helyettesítették és az kizárólag közönségsikert elért szórakoztató zenedarabra vonatkozik. Ezek után rátérhetünk a kritika tulajdonképpeni lényegére: *”Amikor a mű csendesesen epekedő főtémája hősiessé lényegül, a zenekar másodosztályú katonazekarrá változik át. Huh, micsoda recsegés, zörgés, pergő püfölés. E Liszt versenymű érdeme abban áll, hogy jó alkalmat kínál Randalunak tehetsége egész skálájának felmutatására.”* Lampila tehát megdicséri a szólistát, mintha annak pianista erényei a Liszt zongoraverseny ellenében lennének pozitívak. Ismételten felsorolja az összes angol zenei műsótárakból unalomig ismert idevágó közhelyeket, majd kiemeli a neki tetsző hanghatásokat. Ebben foglalja össze azt, amit valóban felfogott, de meg nem értett: *”A zongoraverseny tetőpontja a gyöngyözve csillogó könnyű, derűs ritmusok voltak, melyek Randalu kezében kifejezően fénylettek és megmentették a finálé indulóját a teljes militarizmustól.”*

Hölgyeim és Uraim! Ime egy zenetörténeti kuriozitás: a militarista Liszt!

Lampila végül kompromisszumot kínál: *”A zenekari muzsikások minden gátlás nélkül játszották végig Liszt fantázia képeit. A zongoraverseny vulgáris elemeit - úgy tűnt fel - a zenekar leginkább harsány tréfának fogta fel.”* 11)

Minden szabad demokratikus jogállam jellemzője a szabad vélemény nyilvánítás. Magánügy tehát ki hogyan viszonyul Liszt Esz-dúr, vagy az Á-dúr zongoraversenyéhez. Igaz például, hogy az utóbbiban a mű egészétől esztétikailag eltérő szintre vált a végkifejlet-befejezés. Ez azonban nem lehet ok sértő jelzők használatára a sajtókritikusknál, akinek szakmai etika szerinti hivatali kötelessége az elfogulatlan objektívítás. A pártatlanul ítélő szaktudás helyett ismét érvényesült az introvertált emocionális individualitás, mely nem képes más véleményét elviselni. Ezért vannak a háború utáni finn kritikák legtöbbször ma is fényévekre a svéd, holland, német kritikák és tanulmányok. Zömük még 130 év után is jól felhasználható, mert másokra is gondol.

Miért is nem érthette Lampila, miért volt prima classis Liszt pianista a Turkuban hallott Katsaris? Azért, mert Liszt virtuóz művésztársává lényegült át. Erre az adott pillanat hevében a zongorajáték technikai csúcsein járva is látni és érezni képes Liszt intuíciója jogosította fel. Katsaris megértette, hogy Liszt kockázatot vállalt. Nem saját individuálisan behatárolt tekintélye érdekelte, hanem az eredmény. Az embereket élni segítő szociális életérzés és hit zenévé válása. Ezért is nem tudott a kritika mit kezdeni a budapesti Liszt Akadémián diplomázott Reima Reijas 1989. január 30-i helsinki zongoraestjével. Liszt H-moll szonátája teljes meglepetés volt. Az Észak Karélia Joensuu városából származó energikus fiatalember erőfeszítés nélkül vonultatta fel a legnehezebb oktávmeneteket és nehéz motívikus szekvenciákat. Valósággal Bartók szellemét idézte meg a fűga kezdőtémái felett átsuhanó kissé fanyar ironia.

Liszt zongorára szerzett versenyműveinek objektív megítélésével lepott meg a Rondo finn zenei szaklap márciusi száma. Eliisa Määttänen *”Élő virtuozitás”* címmel méltatta Krystian Zimmermann új Liszt lemezét. *”Zimmermann friss produkciójában is a régi, aki a zene minden pillanatában jelen van. Virtuozitása rabul ejtő, de nem öncélú. A Haláltánc rejtélyesen szép kezdetének masszív harmóniai távlatba átvétele tiszteletet ébresztő. Egész zenei gondolkodása szerény és kényszer nélküli. Ereje pontosan a zenei reagálások pontosságában és gyors változásaiban rejlik. Élvezet volt hallgatni az egymást kiegészítő, eltérő karakterű zongoraversenyeket. A lírikusabb Á-dúr koncertben a szólistán kívül a zenekari művészek is eredetien szép romantikus*

szólókkal szerepeltek. A lemez kísérő szövege sajnos nem említi a nevüket. Megérdemelték volna.” 12)

Itt kapcsolódtak be a Kelet-Helsinkiben harminc éve működő Szilvay testvérek. Az általuk kinevelt ifjúsági vonószekerek régóta világhírű. 1990. augusztus 10-én a Sziklatemplomban bemutatták Einojuhani Rautavaara napjaink legjobb finn kortárs szerző Hommage á Liszt Ferenc művét.

Lampila ismét keretbe zárt képet alkot: *”Sötét, teátrális pátosz tör fel a hangszeren. A világfi Liszt magabiztos gesztusaiba misztikus nosztalgia vegyül. Azonban mindez mégis az ifjúsági zenekar szintjén és keretein belül marad.”* 13)

Mennyire másképp látta és hallotta ugyanezt az angol kritikus: *”Ha csak a zenéjüket hallanám, nem hinném el, hogy fiatal fiúkat és leányokat látok játszani. A Chelmsfordi katedrálisban hallottam ezeket a 15-18 éves ifjú finneket. Hírük megelőzte őket az 1985-ös Edinburgh-i fesztiválról. A vonósok tiszta, csengő tónusa meghódította a hallgatóságot. Az est legjelentősebb műve a Szilvay Csaba csellóművész által vonósokra feldolgozott és vezényelt Liszt: Csárdás macabre volt. Ez a mű szokatlan módon fellelkesítette a közönséget, mely teljesen a csárdás hatalmába került.”* 14)

A zenekar Dr. Szilvay Géza hegedűművész rektor vezényletével évenként járja a világot. Tagjaik a felnőtt zenekaroktól (melyekben sok néhai Szilvay növendék ül) semmiben sem különbözve muzikálnak Bartók Divertimento-t. A Szilvay testvérek Londonban a Szent Pál katedrálisban is Liszt Ferenc emlékének adózva adatták elő a dacosan makacs csárdást. A Magnum színházban a hűvösnek tartott angol közönség felállva tapsolt. Helsinkibe hazatérve a Finlandia Házban lépett fel a zenekar. *”Meggyőzően és a közönséget magukkal ragadva játszották a félelmetes csárdást fiataljaink”* - írta Outi Jyrhämä egyetemi docens-zenetörténész kisasszony. 15)

Liszt örökség hangulatában hallhattuk Arto Satukangas kiváló finn zongoristának Turku Betel templomában 1994. augusztus 20-án. A Helsinkiben Majd Lind zongoraversenyt (1979) megnyert és Párizsban Nikita Magalovnál tanult művész H-moll szonátája tökéletes tolmácsolást nyújtott a Betel legkissebb hibát sem tűrő akusztikájában. A Siloti-tanítvány Magalov élő Liszt tradíciót adhatott át finn tanítványának. Így élt tovább az egykori Siloti - Hannikainen kapcsolat.

A Németországban letelepedett Satukangasnak személyes kapcsolata van a filozófus Liszt ironia és fenséges öröm között felépülő teljes érzelmi skálájával. Szintén Németországba távozott Jouni Somero kiváló finn zongoraművész, aki különlegesen jól játszott a Liszt Haláltáncot. Cziffra György nyári keszthelyi kurzusán is részt vett. Turku új Liszt pianistát adott Suominak. A 19-évesen diplomázott svéd-finn Henrik Sigfridson 1994-ben nyerte meg a Liszt versenyt Weimarban, ahol 17 ország 37 zongoristája mérte össze erejét.

A finn győzelem külön öröme, hogy Liszt kései zongoraműveinek előadásáért külön megdicsérték. Így lett a régi weimari finn jelenlétet képviselő Alie Lindberg és Selim Palmgrén utóda.

A budapesti Liszt Akadémiát Lantos István zongoraművész képviselte a Karjaa-Karis finnországi svéd Népfőiskola nyári nemzetközi mesterkurzusain (1994.06.28- 07-07). A kiváló Lantos és Tusa Erzsébet Liszt Patetikus koncert Hungaroton lemezét szeretik Északon.

Ekkorra ért be a Vácról 13-évesen Forssa finn városba, majd a helsinki Sibelius Akadémiára került Bogányi Gergely tehetsége. Tanára a Savoy színházi Liszt estekről ismert Matti Raekallio lett. Bogányi 1966-ban 82 versenyző közül Budapesten megnyerte a nemzetközi Liszt-versenyt és Cziffra ösztöndíjat kapott a magyar rap-szódiák legjobb előadásáért.

1993. márciusi helsinki koncertje kisebb fajta népünnepély volt. Seppo Heikinheimo vezető kritikus *”Íme egy pianista szenzáció”* címmel kezdte el másnapi cikkét: *”E 19-éves magyar származású művészt már magunkénak is mondhatjuk. A H-moll szonáta emberfeletti technikát megkívánó mű. Ez az ifjú magyar úgy játszik, hogy a nehéz is könnyűnek tűnik. Játszik az akadályokkal. Flegmatikus és lírikus. Itt ott csiszolni kell még játékát, a forte több erőt, a lassú tétel szélesebb távlatokat is kaphatna, de az alap oly szilárd, amilyet ritkán hallhatunk.”* 16)

1997. január 8-án Heikinheimo úr így értékelte ki Bogányi Esz-dúr zongoraversenyét: *”Oly módon játszott a koncertet, mint aki tudja, hogy Liszt korának vezető arisztokratája, hihetetlenül nemes szívű, kifinomult ember volt. Nem pedig afféle százlóerős caterpillari, aminek őt mostanában felfogják. Bogányi végtelenül érzékenyen és egyben keményen játszott. Tüzes indulattal, vágató robajjal. Mi egyebet lehet még Liszt zongorajátéktól elvárni? Semmi többet, mint ezzel egyenrangú zenekart és karmestert. Erre a Rádiózenekar és Leif Segerstam ragyogóan megfeleltek.”* 17)

Minden örvendetes fejlődés ellenére Finnország máig, és talán örökre, bizonyos soha elő nem adott Liszt művekről is nevezetes. Amikor pedig a Wagner halálára írott kései Liszt mű, a Gyászgondola La lugubre gondola 1997. szeptember 22-én végre elhangzott, azt másnap így szólta le Olavi Kauko idős kritikus és volt főiskolai zeneelmélet tanár: *”Liszt kései természet képviselő hangulatdarab vagy dallamfestegető kuriozitás. A La lugubre egyfajta keresgélő próbálgatás valami különlegesre ráta-lálni. Nem jelentős térfoglalás.”* 18)

Egészen másképp viszonyul Liszthez Helena Tyrväinen finn zenetörténész, amikor az 1998-as év legjobb finn zongoristája címet elnyert Eero Heinonen gondolatait ismerteti a Concert lapban: *”Heinonenre nagy hatással volt Nyíregyházi Ervin (1903-1987) kései Liszt lemeze. Bár az ő pályafutása 1930-ban véget ért, come back lemeze fontos dokumentuma a századforduló zongorajáték stílusának. Jelenség számba menő tapasztalat volt megértenem, mennyire messzire kerültünk mi már attól a játékfelfogástól. A Nyíregyházi játékból kiemelkedő kép egészen fenomenális és ugyanakkor kézzelfogható. Mai fogalmaink szerint vakmerő zongorázás. Lemeze egy pillanat alatt megváltoztatta a Liszt zongoraművekről való eddigi felfogásomat. Engem ma is megdöbbenek a Lisztről hosszú ideje uralkodó téves, vagy egyenesen rosszindulatú nézetek.*

Hiszen a zongorajáték lényegének kulcsa őbenne van. Rendkívüli komponista lélek. Egész iskola ő, akitől a zongorajátékot teljes egészében megtanulhatjuk.” 19)

Eero Heinonen 1988. szeptember 11-én a Sziklatemplomban végigjátszotta Liszttől a Költői és vallásos harmóniákat. A másnapi újságkritika címe egyike az európai zenetörténet extra ritkaságainak: *”Liszt Ferenc eddig jelentéktelennek tartott zongoramű-sorozata a zeneirodalom felülmúlhatatlan alkotásai közé tartozik.”* *”Eero Heinonen, a művész és látnok”*- szölt az alcím.

Még meglepőbb, amikor a kritikát írt középkorú Veijo Murtomäki zenetörténet

professzor becsülettel közli: *”és ami a legmeglepőbb; az afféle ifjú oroszlán mutatvány darabja, mint ami a Funérailles most sokkal többnek hatott külsődleges, felszínes bravúrdarabnál. Erőteljesebben gyújtott lángra, mint azelőtt.”* Milyen fényesen igazolja itt Murtomáki kritikus Ujfalussy tanár úr 1969 évi szavait.

Nincs értelme a sok Liszt ellenes argumentumot itt most felsorolni. Senkit sincs szándékomban név szerint megsérteni. Ha megérdemelné, akkor sem tartom célravezetőnek. Tanulságos esetként említem meg, hogy az 1986-os Liszt emlékév ünnepén egy finn docens őt személy szerint idegesítően kelepelő géppuska zajnak nevezte a Funérailles tetőpontjáig elvezető trombita jelek alatt makacsul ismétlődő balkezes basszus oktávtriola menetet. Ekkor szót kértem és udvariasan tisztáztuk, hogy 1849-ben a magyar hadsereg rendelkezett ugyan röppentyűkkel, de géppuskái még nem voltak.

Minden ország iskoláiban megtanítják a kis korú gyermekeknek, hogy a Himnusz alatt vigyázzba kell állni. Ez a nevelés természetes része. Nélküle a serdülő fiatal nem tudná, hogy ez a dallam valamiért különleges egy nemzet szívének. Én mindig ugyanígy érzek a Funérailles hallatán. A Svéd Liceumban tartott Liszt est végén Hungaroton cd-lemezről hallgattuk meg Lazar Berman 1956. október 2-i budapesti Funérailles felvételét. Később több gimnazista lépett hozzám és Martin Wegelius 1890-es ének és szolfézsönyvéből a *”Törött ágról messze repül”* magyar népdalt kezdték énekelni. Fellépő nagy szeleksttel kezdődik és tematikai mozgását bátran lehet a Funérailles siratódallamával rokonítani. Későn beérett Liszt hajszalérek munkája ez a nagy Liszt koncert-hagyományok Liceumának dísztermében.

Az is vígasz, ahogyan Murtomáki cikkét befejezi: *”Az elmélyülten koncentráltan játszó Heinonen messzire behatolt Liszt zenéjének lényegéig. Feltárta nekünk a dal-költőt. A Mester jelenléte érezhető volt. A kétórás est után úgy távoztunk, mint valami gyónásról. Megkönnyebbülten. Még csak egy kívánság! Liszt Zarándokéveinek három kötete továbbra is várja előadóját.”* 20)

Jukka Määttänen kritikus a másik nagy napilapban így értékelt Heinonen tettét. *”Hiszen még 1950-ben is vastag, poros és teljesen időszerűtlen darabnak minősítették Liszt zseniális H-moll szonátáját. Az ilyen ítélet állásfoglalást rejt magában. Heinonen újra megmutatta, hogyan imádkozunk a zene nyelvén. Az Isten áldása a magányban című mű bizonyítja, hogy a lélek akkor viszonyul a Teremtőhöz a legtisztábban, amikor azt Liszt egyszerű dallammal ábrázolja a dinamikai skála legcsendesebb zugában. Az imitációk Krisztus követését jelképezik és a témával Istenig pillantunk fel. Amikor a szerző romantikus felépítményeket alkot, elérkezik a hallgató lelkének égbe emelkedése, hogy úgy nevezzem, az eskütétel szintjére. A sorozat legvilágibb darabja a Funérailles, mely Heinonen kezeiben egyenesen óriási hatásúvá nőtt.”* 21)

Juhani Lagerspetz 1999. május 7-én nagyszabású Esz-dúr zongoraversenyt játszott a Finlandia Házban. Vezényelt Csaba Péter. Ez a Marosvásárhelytől Lyon-Paris-Berlin-Stockholm-Helsinki vonalon híressé lett hegedűművész-karmester mestermunkát végzett. Ennek előnyét élvezve a szólista is diszkantok, lírikus kádenciák és gyöngyöző futamok zenei szöveteivel bűvölt el minket. A jég, a Mäntä délfinn városban rendezett zongorafesztiválon (2000.6.28.-7.1.) tört meg. Erős Liszt szellemi jelenlét volt érezhető az új finn művésznemzedék fellépésében.

Niklas Pokki és Antti Hotti Schubert-Liszt: Wanderer fantáziáját a világon bárhol ünnepelték volna.

Új csillag volt Espooból a szuper tehetséges svéd Robert Utter, aki teljesen érett Dante szonátával lepte meg a zsűrit. Teljesítményét démoni jelzővel illették a záróbeszédben. Bogányi Gergely Liszt Rigoletto fantáziát játszott. Murtomäki szerint: *”Igazi művész. Karizmatikus. E mű is bizonyítja mennyire költőien komponált az együttal virtuóz technikát is megkövetelő Liszt.”* 22)

Bogányi Liszt-estje 2000. augusztus 12-án volt Helsinkiben az Alm teremben. A Transzcendens etüdöket játszotta végig. Mértékkel és helyes ízléssel bánt a rubatóval. A témák és a kísérek egyensúlyban muzsikáltak. Megható volt emlékezni tanára, Matti Raekallio 1987-es Savoy színházbeli úttörő Liszt estjeire.

Örömmel üdvözlöttük Jandó Jenő főiskolai docens, zongoraművészt, aki első estjét 2000. szeptember 6-án tartotta meg a Johannes templomban. Az oltár előtt felállított zongorán a Funérailles olyan hatással szólt, ahogyan azt hosszú ideje senkitől sem hallottam. Ezt követte a két Szent Ferenc legenda. A szünetben sokan a helyükön maradtak és elmélyülten nézegették a gótikus faragásokat. A Mefisztó keringőt mindenki látható élvezettel hallgatta. Kipirult arcokat is lehetett látni. A H-moll szonáta mindent és mindenkit megtisztító végső harmóniáit a zongora feletti csúcsíves szentély magasságába emelve Jandó csodálatosan fejezte be a szonátát. Az utolsó mély, rövid h-hangot mesterien áthalló pianissimóban hagyta elszállni.

Olavi Kauko *”Igazi Liszt mámor”* címmel kezdte másnap cikkét. *”Jandó igazi virtuóznak bizonyult”* adta tudtul az alcím. *”A zongora magyar mestere, Jandó Jenő valami tisztázatlan ok miatt ismeretlen maradt hazánkban. Jóllehet egyetlen Liszt-estje alapján korunk egyik legnagyobb virtuózának mondhatjuk. Funérailles játéka hátborzongató hatást tett. Jandó hősi siratója csak két helyen engedte érvényesülni a vigasztalást. A csúcs felé közelítve Jandó előttem senkitől sem hallott vágatában csak úgy az inge ujjából rázta ki az oktávtriolákat. Ezt nem általános, hanem játéktechnikai analízis szempontjából értem, ahogyan Thomas Fielden írja. Jandó a két legendában is ezt az elvet követte. Játéka finom részleteinek öncélú csillogtatása helyett csaknem vizuális képet keltett életre a madaraknak prédikáló szentről. Szemeimet lehunyva nehézség nélkül láthattam a Johannes templom csúcsíves teteje alatt énekelve repkedő feketerigókat és csalogányokat. A háborgó tenger hullámain gyalogló szent legendájának kifejező erejét balkezének technikájával egyesített Jandó zúgó kromatikus robajjal felcsapó fenyegető hullámokat produkált. Mások pietikus ábrázolásától eltérően a magyar művész szinte meghökkentően ábrázolta a hullámokon átkelő szent járását. A szünet után következett a Mephisto keringő.*

Vad fergegében forogtak az oltár előtti zongorán a sátáni tánc pokoli ritmusára végkimerülésig felfokozott témák. Az est utolsó darabja a H-moll szonáta volt. E harmóniai külön darabot játszva Jandó megmutatta, hogy nem csak jó zongorista, hanem finoman fogalmazni tudó igazi zeneművész is. Liszt Ferenc műveit tolmácsolni tudó személyiség. Estje egyike volt az általam ritkán hallottaknak, ahol Liszt reinkarnációja valósággá vált. A zongorajáték és zenei feszültség egygyé lettek.” 23)

A Johannes templomból kilépve, balra sétálva hamarosan szép parkot látunk. A közepét díszítő szoborcsoportban a gyerekeknek mesélő Topelius apó ül. Az ifjú Zacharias Topelius egykor a zongorázó Liszt képével díszített levéllel köszöntötte

Emilia menyasszonyát : *”Helsinki, 1844. november 28-29. Édes Emiliám! Magát Liszt Ferencet küldöm itt neked, hogy édesítse meg magányos perceidet játékával, dallamaival, melyek vidámmá teszik szivedet. Amint látod ő Borgström zongorán játssza a ”Du bist die Ruh”-t. Óh, bár játszana az én szívem mélyéről is, mert ahogy róla mondják, ő mindig a szívéből muzsikál. Itt ül a Liszt zseni, aki messzebbre tágitotta ki a zongorajáték lehetőségeit, mint bárki más, aki megrajzolja az emberi szív égi nüanszainak csodálatos dallambéli árnyalatait, színeit. És habár ő sem mentes a sarlatánságtól, ezért csak korát okolhatjuk, mely minden erővel kényszerítette és csábította erre. Valóban nagy szerencse, amikor képes arra, hogy harmonikusan megfesse lelkünk titkait.” 24)*

A levélben említett Henrik Borgström (1799-1883) helsinki nagykereskedő és bőkezű műpártoló zongorák készítésével is foglalkozott. Rejtély, mikor és milyen körülmények között készült a Helsinkiben gyártott zongorán játszó Lisztről színes rajz.

A megszólalásig eleven Topelius szobor előtt ülve idézzük fel az 1849-es évet. Az orosz cár Magyarország elleni támadásra készül. Finnországban is állami propaganda kezdődik ”az áruló magyarok” ellen. Ekkor ez a törekeny tudós, egyetemi professzor és író Topelius hallatlan bátorsággal több helyen megtartott beszédben állt ki a szabadságukért háborúba kényszerített magyarok igaza mellett. Másokhoz hasonlóan őt is Szibéria fenyegette, de óriási hazai, skandináv és nemzetközi tekintélye miatt a cári hatóság jobbnak látta szemet húyni a dolog felett. Fejet hajtottunk szobra előtt Jandó Jenővel. Valóban e szobor hangulatához illenek Dr. Gárdonyi Zoltán szavai: *”A Funéailles, October 1849 a magyar szabadságharc vértanúinak emléket állító megrendítő gyásza.”*

Jandó Jenő második zongoraestjére 2000. szeptember 7-én került sor a Svéd Líceum dísztermében. Ugyanott, ahol a Liszt tanítványok és Busoni koncerteztek. Az est hivatalosan is Busoni emlékének tiszteletére lett megrendezve. A helsinki svéd napilap zenetudós kritikusa, Lena von Bonsdorf asszony a koncert előtt hosszan elbeszélgetett a vendéggel a díszteremben. Kellemes hangulatú és egyre elmélyedtebb párbeszédük szintézise szerint a ma esti *”Hommage á Ferruccio Busoni”*-est szólistája, Jandó Jenő is J.S.Bach és Liszt Ferenc művészetét tekinti alapnak. 25)

Jandó a Holdfény és Apassionata szonátával áldozott a Beethovenhez síríg hűséges Liszt szellemének. Plasztikus erejű fénnel zúgott fel a B-A-C-H fantázia és fuga. Mindent megkoronázott a Dante szonáta. A pokoli látomást megelevenítő bevezető után a művész a szonáta felütéssel kezdődő 35. ütemében (Presto agitato assai piano lamentoso) kristálytisztán billentett, plasztikus vonalvezetéssel, lamentoso dallammenettel szólaltatta meg a d-moll pontozott ritmusú dallamot. A kemény kromatikus fátyol mögül véleményem szerint világosan kihallható a *”Magyar király”* dal eleje. Ez Liszt intuitív zsenijének titka. A díszterem kiváló akusztikáját hallhatóan élvező művész világosan kiemelte ezt a deklamált melódiát, ami a Liszt svéd születésű Franz von Schober barátjának versére szerzett Hungaria 1848 kantáta vezértémája. 26)

A dallamot vezérmotívummá fejlesztve és azt pontosan szótt akkordokkal és egyre merészebb technikai kockázatoktól sem visszariadva értünk fel a mű tetőpontjára. Seholy egy melléütött hang vagy zavaró botlás. Jandó imponáló biztonsága és a

csak nagy művészekre jellemző nemesen tartózkodó alázata lassan áterjedt a közönségre. A hallgatóság a legkisebb váratlan zavar okozta összerázkódás nélkül olvadhatott fel a szonáta legnehezebb részleteiben.

Előadása üdítő élmény volt a sok elkapkodott, felületes produkció után. Erre célzott Jukka Määttänen kritikus, amikor a tíz évvel korábban Espoóban 1990. május 14-én koncertezett Pascal Devoyon francia zongoraművész Dante szonáta tolmácsolását dicsérte: *”Sokan készek visszakézből elvetni ezt a darabot, mondván: kevés tartalmi mondanivaló sok gesztussal. Devoyon most eltörölte e nézetet. Tulajdonképpen megmutatta, miként változik a helyesen kezelt gesztus bensőnk lényegét kifejező hang-
gá.”* 27)

”A bátor és intelligens Liszt” címmel méltatta Leif Ove Andnes norvég zongorista új Dante szonáta lemezét Cecilia Björk helsinki svéd-finn kritikus, mely hitet tesz a 20. századot megtermékenyítő örök kísérletező, újító Liszt Ferenc mellett. 28) Második estje után Jandó több mesterkurzust tartott a Sibelius Akadémia Busoni termében. Harmadik estjére 2000. 09.09-én került sor a Johannes templomban. Ezúttal a Liszt Haláltánc volt műsoron. A főpróba 8-án volt. Vezényelt a karmesternek is kiváló zongora és orgonaművészünk, Pertti Eerola. Az esti fogadáson nagy társaság jött össze a vendégművész köszöntésére. Egyszerre arra lettünk figyelmesek, hogy a karmester és a szólista a Haláltánc partitúrája felett pezsgővel koccintva nevetve kiáltják: *”Nem, nem kell kompromisszum.”* Másnap este a kiadó által felkínált könnyítő változatot figyelmen kívül hagyva, ritkaság számba menő Haláltáncot produkáltak.

A csupán két próba utáni előadáson Jandó és Eerola úgy dolgoztak együtt, mint ha már évek óta ismernék egymást. Kiegyensúlyozott derűvel és roppant muzikálisan. Hálás közönségük volt. Kaisa Iitti kritikus szerint: *”Finnországban ritkán lehet hallani a Haláltáncot.”* Majd Jandót szólaltatja meg: *”A Haláltánc variációsorozat a Dies irae témából, és abban véleményem szerint világosan hallható hatások vannak Berlioz Fantasztikus szimfóniájából, ahol ugyanez a téma fordul elő. E Liszt-mű sötét tónusú, másrészt éteri, helyenként négyszólamú utánzótechnikát alkalmaz, és zongorajáték szempontjából nagyon is sokat követel.”* Egy másik kérdésre Jandó kijelenti: *”Liszt igen közel áll hozzám. Zenéjéből sok magyar nyelvre és zenére utaló kapcsolatra lelek.”* Iitti kisasszony még hozzátézi: *”Ugyanez vonatkozik Bartókra, akinek műveit Jandó éppen a helsinki koncertjei után fogja Münchenben lemezre játszani.”* 29)

Ahogy 6-án ugyanitt a Funéraitest, úgy alakította Jandó 9-én felejthetlenné a Haláltáncot. Pianissimo után hatalmas erővel felcsapó, kőkemény fortissimo akkordokkal szinte a felhangokig kicsattanó dramatikája mögött ott áll Liszt. Jandó nem ismer ”üresjáratot”, nincsenek másoktól kölcsönzött fogásai. Mély érzelmekkel, hűvösen nagyvonalú technikai tudással játszott.

Kissé meglepő címmel tudósított a Mäntäi zongorafesztiválról Annmari Salmela kisasszony 2000. június 28-án. *”Sonja Fräki két vállra fektette Lisztet.”*

Fräki (1977) a Schubert-Liszt Erlköniget, valamint a Margit a rokkánál feldolgozásokat játszotta. Salmela szerint: *”Fräki Schubert világából semmit sem veszítve zongorázta le az ágakat, de még a törzsbe is belevágott Liszt szilaj, szédítő zongorátiratában. A zongora is megfelelt vad repetíciónak. Az első virtuózt szabadon eresztették.”* 30)

A helsinki svéd újságba is belepillantva ezt olvashattam Mats Liljeroos zenetörténész kritikustól: *”Sonja Fräki kisasszony magas hőfokú, imponálóan pontos fogással ragadta meg és biztos művészi érzéssel tolmácsolta Liszt-Schubert átiratainak lényegét.”* 31)

Íme az örök svéd- finn rationalis -emotionalis ellentét.

Mintegy végszóra Paavali Jumppanen ifjú finn tehetség adta elő Liszt Á-dúr zongoraversenyét 2002. szeptember 28-án. Olavi Kauko kritikája ismét a mű problematikáját elemezte: *”Liszt egytétéles zongoraversenye jól illik az első párjául, aminek tökéletes ellentéte. Mind zenei anyagában, mind pedig felépítésében valami különös álomvilágból származik.”*

Szándékosan tartottam meg ide a két híres külföldi magyar Fürst János karmester és Frankl Péter 1993. február 7-i Liszt Á-dúr zongoraversenyéről írt Kauko kritikát: *”Problematisz zongoraverseny. Liszt második, A-dúr koncertje kínosan nehéz szerzemény. Frankl egészen kiválóan játszotta e művet. Nagy technikával, hol egyenesen álmodozva, hol meg havas csúcsokat meghódítva. Mindenkor együtt a művet tökéletesen ismerő karmesterrel és a példásan játszó zenekarral. Az előadás meleg fogadtatásban részesült, de a közönséget felgyújtani már nem volt képes. Az Á-dúr koncert egységesebb, sűrűbb szövetű, mint az Esz-dúr. Habár mindkettőben vannak barbár elemek és banalitás, az elsőben több az egyéni és emlékezetben megmaradó téma. Az Á-dúr koncert egyetlen zseniális kézjegye a nyitótéma, amely aztán szép párbeszédbe kezd a zenekarral. A tetőfokon felhangzó nagy induló tagadhatatlanul fennhéjázó, ami nem feltétlenül a szolista hibája.”* 32) A közép európai olvasó számára valóságos analitikai tanulmány egy ilyen kritika.

A Liszt Ferenc élete utolsó két évében elkészített Magyar történelmi arcképek sorozata sem ismert Finnországban. James Giles amerikai zongoraművész 2003. április 22-én jól kifejezve és élő drámai feszültséggel játszotta el nekünk Helsinkiben a Teleki László darabot. Másnapi kritikájában a Sibelius Akadémián zenetörténet professzorként működő Veijo Murtomäki ismét *”Ladislau Teleki”*-t említ, de immár *”magyar történelmi portrék”* sorozatból, ami soha többé nem teheti Teleki származását kétségessé. *”Giles mélységgel és sorshangulattal töltötte meg a rejtélyes darabot”* írta kritikus. 33)

Emlékezetes Lampila 1985. április 9-i Funéailles kritikája, amelyben mártír lengyel hazafinak hitte *”Ladislau Telekit.”* Az egyébként teljesen autentikusan zongorázó tehetséges Giles érdeme, hogy a szemiotikai-esztétikai *”rejtélyesen mély sorshangulat”* rehabilitálta Teleki Lászlót. Egy napon talán teljes nevét is visszakapja. Az egymástól átvett tévedések évekig tartó állapota Európa szerte ismert sajnálatos tény. Ugyancsak ritka a nemes jellem, aki tévedését nyilvánosan elismeri.

A 17. magyar rapszodiát szinte új műnek ismertem meg kiváló játékában. A kései Liszt darabokra emlékeztetett, amelyek megint csak ismeretlenek az itteni koncertleiben.

Hosszú az út még a háború utáni hitelesen reális Liszt portré kialakulásáig. Tanulságosan tipikus például Samuli Tiikaja fiatal kritikusnak általában a nagy Liszt zongoraművek tartalmáról alkotott felfogása. 2000. június 25-én hallotta Bogányi Gergelytől Vaasa városban (Ripper Alice sikereinek színhelyén) Mozart utolsó zongoraversenyét. Ebben is Lisztre utal: *”Érdekes volt hallani a ”üzijáték Liszt-pianista*

”Bogányitól a Mozart koncertet, mely természetesen nem harsoghat úgy, mint a romantikus versenyművek.” 34) A Helsinkiben tipikusan tragikomikusan keleti zenei ízlést képviselő Tiikkaja így reagált a 2003. március. 10-én Espoo Kultúrközpontjában bemutatott Liszt Malédiction zongoraversenyre: *”A mű neve az első témájára utal, de ugyanúgy elképzelhető sok zongorista szájából elhangzott átoknak, akik e darabbal kínlódtak.”* 35)

A szólista Juhani Lagerspetz értékes és érdekes munkáját nagy taps köszöntötte. Kiváló szólistája volt korábban a Haláltánc és Funérailles Liszt műveknek.

A sors szeszélyéből, a 2004. március elején Közép-Finnország fővárosának számító Jyväskylä egyetemi városban rendezett zongoraverseny kötelező száma Liszt Ádúr zongoraversenye lett. Az eseménnyel a város szülöttének Ilmari Hannikainen (1892-1955) zongoraművész professzornak, volt Siloti tanítvány emlékének tisztelegtek. A versenyt abszolút fölényrel megnyert 22 éves, inkeri finn Kirill Kozlovsky 1998-ban költözött át Szentpétervárról Helsinkibe.

Kik voltak az inkeri finnek? Svéd királyi parancsra 1600-ban sok ezer délkeleti finn családot telepítettek a Néva folyó deltájához határőröknek. Pontosan úgy, mint Mária Terézia a lőfő székelyeket. A finnesített inkeri név Inger svéd királyleány nevéből származik.

Az inkeri finnek lakta tartomány neve Ingerland volt. Az inkeri finnek központja ma is a Szentpétervár közelében lévő Hatsina. Rokonszenves evangélikus lelkésziük Arvo Survo híres énekes, aki kantelével kíséri magát és olykor a Finn Televízióban is szokott szerepelni. Különös, hogy ősei egykor pont innen Jyväskylä mellől, a ma is Survo nevet viselő birtokról indultak királyi parancsra dél felé.

Kozlovskynak volt egy megrendítő pillanata az Ádúr zongoraversenyben. Nem is mertem tőle megkérdezni, mi válthatta azt ki. Népének sorsa drámai volt. Az inkeri finneket ezrével végezték ki Sztálin személyes parancsára. Elsőnek mindig a papot és a tanítót. Sorsuk ebben is hasonlít a csángó tragédiára. Sokan kerültek Szibériába és Ázsiába, ahonnan nem volt többé visszaút. A maradék népcsoport hihetetlen szívóssággal teremtett új életet és kultúrát 1991-ben, amikor már nem volt bűn hangosan finnül beszélni. Szentpétervárnak a Ladoga tó (finnül Laatokka) felé eső Puskin nevű városrészében az egykor századokon át itt élt német népcsoport evangélikus templomát kapták meg és hozták rendbe finn egyházi segítséggel.

Az egykor Szentpéterváron koncertezett Liszt Ferencet ott élő finnek is hallhaták, akik kórusaik és zenekaraik után megítélve zeneszerető emberek voltak. Most pedig egy inkeri finn játszott Lisztet a pétérvári Liszt-tanítvány Siloti otthonában családtagként kezelt Hannikainen városában.

Liszt Ádúr zongoraversenyét legutóbb Markus Groh német zongoraművész játszotta Helsinkiben a Finlandia Házban 2005. február 10-én. Méltó partnere volt Miguel Harth-Bedoyan német karmester. Groh kiforrott Liszt játéktípusa ajándék volt e zongoraverseny barátainak, akik a művészt érzékelhető szimpátiával tapsolták vissza a pódiumra. Mintha Weimar és Leipzig jöttek volna el Helsinkibe. Ahogyan Frankl és Füst magyar művészek, így e két nagy német művész sem kapott komoly szakmai sajtókritikát.

Tiikkaja öt nap késéssel nagy nehezen megjelent kritikája külön tanulmányt érdemel. Úgy ír Liszt Ferencről, hogy tulajdonképpen semmit sem ír róla. A Liszt ver-

senymű előtti Ravel spanyol rapszódianak zenekari bizonytalanságai felett kesereg. Ezután Elgar Enigmáját dicséri és ebből tér ki mellékesen a Liszt műre: *”Mivel e zongoraversenyben kisebb a zenekar összetétele az hallhatóan javított a kifejezésbeli pontosságon. Úgy tűnt, a szólista is segített a kiegyenlített játékban. Groh tárgyilagosan játszotta Liszt zongoraversenyét. Ez a mű nem kínál a szólistának oly fénylő virtuozitást, mint sok más Liszt darab. Vagy talán nem is akarta erőművészi produkcióvá tenni szólista anyagát. Viszonylag ritka ritmikus pontjain is visszafogottan és kiegyensúlyozottan tolmácsolta a művet.”* 36)

Ravel fent említett rapszódija ismeretlen a finn zenei életben. Liszt Missa coronationalis- Magyar Koronázási Mise – alkotása is máig ismeretlen. Így aztán a Lisztet bírálók nem hallhatják a Ravel rapszódia elejének és a mise Agnus Dei „Qui tollis „ súlyosan lezuhanó szükterces sors-akkordok felett énekelt torokszorítóan szép magyar mollhangsor elgondolkoztató hasonlóságát. Az sem derülhet ki, hogy a misét záró „ Dona nobis pacem „ fohász végén hosszan kihangzó zárlat ugyanígy és szinte azonos helyen szerepel Sibelius tuonelai hatyú szimfonikus költeményében. az ezt záró for-

tissimo végkicsengéssel nemesített és hatalmas kvintlépéssel záruló mise zeneirodalmi ritkaság.

A Wagner-Liszt hatások nem voltak véletlenek az elnyomott Európában és a reformkori Pest – Budán.

Ám Tiikkaja csak „, a Lisztet tárgyilagosan játszott „ vendég szólistával nyugtázta az eseményt.

Egyetlen kommentárral óhajtok élni Olavi Kauko 1993. február 7-én írt kitételéhez: *”mindkét Liszt zongoraverseny tartalmaz barbár elemeket.”*

Az antik görögök mindenkit barbár jelzővel illettek, aki nem volt görög. Pedig ők is Ázsiából jöttek. A franciák még 1850-ben is Trójából származtatták magukat. Párizs városa egy görög herceg nevét viseli. Fredégár frank őstörténetében ott találjuk a Trójából, azaz Kis-Ázsiából való menekülést Scythiába, (a szittyák birodalmába) majd a Duna mellé vándorlást, ahol Sicambriát alapították (a mai Óbudától északra fekvő területen) és ahonnan nyugatra távoztak. A francia tehát sicamber volt.

Kínai tudományos álláspont szerint ősi finn népcsoportot származtatnak a Koo (Kó) nemzetségből, a Kaukázusból. Régi finn családnévről van szó. Például népszerű slágerénekesnőnk neve Kaija Koo. A kínaiak szerint a Koo törzs nem élt messze a magyaroktól. A Hota nevet is említik. A Hotakainen ismert finn családnév a nyugati tengerparton.

A Karélia déli részén a tengernek is beillő Ladoga-Laatokka tó keleti részén találtak az ősjapán és szibériai japán Ajno törzs tartózkodására bizonyítékokat. Aino (Ajno) a Kalevala hősnője. Ki merem jelteni, hogy a délkeleti finn Mikkeli és Savonlinna környéki falvakban igen meglepő finoman metszett japános arcokkal is találkoztam. Idáig - sőt a mai Helsinki partokig - ért valaha a Bajkál tavi burját fehér mongolok uralma. Nyílhegyeik és tárgyaik Helsinkiben a Finn Nemzeti Múzeumban található. Számos közismert személy enyhén japános arcvonásaira is hivatkozhatnék, vagy arra, hogy a norvégek a japánok rokonainak tartják a finneket.

Stockholmban pedig a Svéd Történelmi Múzeum (Historiska Muséet) és a tőle

északra fekvő ősi Uppsala város egyetemének régészeti intézet vitrinjeiben magyar nyílhegyek láthatóak, amelyeket nagy mennyiségben találtak a svéd és dán viking sírokban. Ezek a magyar harci (és nem vadász) típusú nyílhegyek átütötték a pajzsot és a vértet. A Stockholm előtti (Viking Line kikötő ahová a 440 kilométerre fekvő Helsinkiből érkezünk) Birka szigeti ásatásoknál tíz évvel ezelőtt a viking sírokban ősi magyar ruhák, zablák, kengyelek, kopják, nyergek, bőrtáskák, süvegek kerültek elő. Ezeket a honfoglalás kori, illetve magyarországi leletekkel lehet összehasonlítani. Európában a magyar volt az első lovas nép, aki gombokat használt a ruháján. A viking (ejtsd viking) sírokban ilyen gombokat is találtak. Kardot nem, mert a svéd viking gyalogosan egyenes karddal harcolt, míg a magyar lóhátról szablyával. Ezt is a szabirok - a honfoglaló hét törzs egyike - kovácsolták. Ők találták fel a réteges acélkovácsolást. A szablya szó (finnül sapeli) törzsi nevéből származik. Ők kovácsolták a kardokat Kiebben (amit Rurikék alapítottak) és a frankok földjén rendelés és harci igény szerint. Szent István (Vajk) kardja is innen származik. Itt tettek eleget a vikingarnas, azaz a vikingek megrendeléseinek.

Nemrégén ástak ki svéd régészek a Svédország melletti hosszú Öland sziget 900. évi ostrománál használt magyar fegyvereket és nyílhegyeket. Amikor Vajk pogány vezérből Szent István király lett, akkor a pogány keresztény megbékélés és a Rómával való szövetség jelképeként viking hajító dardáját a Vatikánba küldette. Sokáig volt látható a Szent Péter bazilikában.

Meg sem lepődtem, amikor a nyolcvanas években Budapesten a Margit híd budai hídfője körül viking lándzsát (hajító dárda) találtak. Árpád udvarában magas varjag testőrök is szolgáltak. Orosz földi skandináv hódítási terület vikingjei. Árpád második felesége viking királyleány volt, Zsolt édesanyja. A magyar ötvösök arany és ezüst munkáin kívül Szent István arany ezüst pénzeit is láthatják Stockholmban. Sokáig használták, mert megbízható volt. A magyarokat is annak tartották. Magyar ruhában eltemetett svéd és dán vikingeket is találtak. Ez ismét a magyarok felé tanúsított számos bizalom és megbecsülés egyik jele. Kit és milyen alapon lehet barbárrá nyilvánítani ?!

Napjainkban új észak-német és dán viking leletek utalnak magyarokkal fennállt szövetségre.

A Finn Irodalmi Társaság Irodalomtörténeti Archivuma egy érdekes latinul írt magyar vonatkozású költeményt őriz, melyet én is ismerek. Elias Lönnrot (Lönnrút) Kalevala kutató orvos és egyetemi professzor búcsúztatja benne a finn földről éppen Magyarországra hazatérő félben lévő Hunfalvy Pál (korábban Hunsdorfer) finnugor nyelvész.

Minden nép összetett nép. Beszélhetünk egyes finn törzsekkel való szomszédságról, de a vérségi kapcsolat legfeljebb 0,6 százalékos lehet. A Science Magazine nemrég közölte, hogy az EU 19 – a közép-európai ember örökítő jelzője marker gén- a magyarokban 60 %-ban van jelen. Az EU 18 – nyugat-európai marker gén, 30 %-ban van jelen a magyarok génjeiben, mint örökítő jelző és csupán 10 %-ban vannak uráli marker génjeink. A finneknél sokkal kisebb az europid gének variációja.

Matsumoto japán genetikai kutató bebizonyította, hogy a magyarok a Kaukázus és a

Fekete-tenger (Rurik birodalma is odáig ért) között éltek és rokonok az észak-déli mongolid és az árja népekkel.

Ha tehát a magyar 90 %-os -európai nép, akkor a Kárpát Medence az őshazánk ahonnan eljártunk és ahová visszatértünk, de ahonnan mi végleg soha el nem mentünk! Eredeti régi magyar források szerint 361-ben, mint hunok, majd 568-ban avarok és 895-ben Árpád magyarjaiként tértünk vissza. A honfoglalás azért zajlott le tüneményes gyorsasággal. A jászok 1235-ben a kunok pedig 1243-ban találtak menedéket és új hazát Magyarországon. Utóbbiakról kívánom megjegyezni, hogy Suomi délnyugati részén különösen sok kifejezetten kun arcú embert láttam, akiket jól ismertem a Körös (fennül Kyrö, azaz Kürö) és a Tisza környékén. Hasonló meglepetések érték itt járt ír és skót barátaimat. Ez csak a kezdete sok elhallgatott dolognak. A finnek és az észtek egy része germán.

Az egész hivatalos finnugor származástan sántít és naiv nyelvészeti hipotézisre épült legenda.

Éppen a magyar barátsággal nem igen vádolható, ám korrekt brit kutatók bizonyították be azt, hogy a régi magyarság kultúráját alkotó szerepe komoly volt.

Mezopotámia, a Volga és Don menti új ásatások egyre világosabban utalnak az ősmagyar nép szumér, japán, dák, hun, avar, szabir és szkíta (saka) mivoltára. A sumér és szabir származás legalább 65 %-át tette ki őseinknek, míg az onogur csak 10 %-ot. A Vértesszöllösön végig kitarított és onnan soha el nem vándorolt Homo erectus sapiens Hungaricus (Samu) koponyájának úrtartalma 1400 köbcentiméter. A mai emberé 1450.

A Baradla barlangban talált nyelvdugós síp 30 000 éves. Erdély Tatárlaka írott korongja 7500 éves. 1500 évvel korábbi, mint a sumér és mezopotámiai. Ez egyben írásbeliség kezdetét is jelenti.

Liszt, Bartók és Kodály muzsikájának bizonyos részeit és elemeit barbár kitételrel illetni nem más, mint máig tartó tudatlanság és tájékozatlanság. E három zenei óriás emberi mivoltunk egész történetét térképezte fel és szólaltatta meg. Ugyanis részesei voltunk az 1500- 3000 közötti Ázsia szívében létezett magas kultúranak, ami az adott kor legmagasabb szellemi színvonalát képviselte.

Igen régi szomszédság nyomai, vagy bizonyos fokú együttélés emlékei kitalált romantika nélkül is tovább élnek. Egy szovjet hadifogságból 1953 után hazatért helsinki finn katonától hallottam, hogy egy alkalommal Szibériában dolgoztak és hetekig a szabadban aludtak. A nemzetközi fogolytábor favágó munkásai este kivétel nélkül fejjel a máglya felé feküdve tértek nyugovóra. Egyedül a finnek feküdtek lábbal a meleg felé. Egy napon ezt a finn egységet új táborba helyezték át. Meglepve látták, hogy este egy másik csoport is lábbal a tűz felé fekszik.

Fennül szóltak hozzájuk. Kiderült, hogy magyarok voltak. Csak a magyarok és finnek feküdtek így.

Liszt Ferenc Esztergomi miséjének finnországi sorsa még az Á-dúr zongoraversenyénél is rosszabb. Személyes tapasztalatom a következő. Outi Jyrhämä (Turku 1958) zenetörténész, egyetemi docens kisasszony 1985-ben a Helsinki Hírek napilapban határozott és éles eszű kiállításával védte meg az ismételt méltatlanul megsértett Lisztet. Tiszteletem jeléül a Hungarotonnál Ferencsik Jánossal megjelent Esztergomi

mise hanglemezt küldtem el neki ajándékba.

Válasza szíven ütött:

”Helsinki 1985.10.1. Szervusz Kami, és köszönet ismét. E sorokat írva hallgatom a lemezt, amit nekem küldtél. Ezt a misét sem ismertem korábbról. Tudod-e, hogy sok kérdést ébresztettél bennem? De mikor tehetem fel azokat neked és mikor válaszolsz reájuk? A Kékszakállú előadásom elmaradt, mivel arra nem jelent meg kellő számú egyetemi hallgató. Ez a sorsa néha a helyettesítő előadásoknak, a nem kötelezőeknek a mi kis intézetünkben. Meglepődtem, mivel véleményem szerint érdekes témára lettem és szomorú is voltam, de mi haszna annak? Azonkívül írhatok is a témáról, ha úgy érzem, bár a tanítást kedvelem. Elnézését a rendetlen írásért. Egész nap fordítást kellett tisztáznom. Szervusz, Outi Jyrhämä ”

A Helsinki Egyetem zenetudományi intézetében doktori értekezésén dolgozó kutató tehát egy általa korábban nem ismert zeneműként köszönte meg Liszt Esztergomi miséjét.

A Finn Népművelési Társaság 1915-ben jelentette meg szép kiállítású könyvben és finn nyelven Leopold Schmidt: *”A 19. század zeneművészetének mesterei”* című könyvét. A könyv természetesen Liszt; Gran Festival Mass - Missa Solennis - Esztergomi mise művét is tárgyalja. Finn nyelvre fordította Fredrik Johan Lindström finnországi svéd zenetudós. Ismét egy svéd kultúrtett, amivel finn hazáját szolgálta!

Mintegy válasz volt erre a zenetudományi intézet tanársegéde, Helena Tyrväinen kisasszony 2001. június 9-én, a Helsinki Hírekben közölt írása. Egykori párizsi tanára Francois Lesure professor, Debussy-kutató halála alkalmából írt megemlékezést. Az elhunyt érdemeinek méltatása közben váratlanul személyes emlékeit idézte fel. Ezekből idézek: *”Lesure francia zenetudományi doktori szemináriumán 1993/94-ben első finn hallgatóként tartózkodva feltűnt számomra, milyen természetes megszokottsággal irányítja Lesure a spanyol és olasz résztvevőket. Ezzel szemben a finn zeneművészetéről és zenetudományról a professzornak semmi tudomása nem volt.”* 37)

Päiviö Tommila a Helsinki Egyetem rektora Eero Tarasti zenetudományi professor önéletrajzi elbeszélését idézi a fennállásának 350. évfordulóját ünneplő egyetem újságjának 1990. december 14-i számában.

Tarasti frissen diplomázott magiszterként érkezett Párizsba és égett a vágytól, hogy nagy példaképével, Claude Lévi Strauss híres francia strukturalista filozófussal találkozhasson. Meglepetésére a találkozóra már egy héttel később sor kerülhetett. A beszélgetés során az ifjú finn hazája periférikus helyzetéről beszélt. *”Távol vagyunk a nagy szellemi központoktól és ezért.....”* Ekkor a professor félbeszakította. *”Non Monsieur! A központ ott van, ahol Ön van. Központ lehet bárhol a világon.”* 38)

Engem bántott, hogy az Esztergomi mise ismeretlen Finnországban. Tyrväinent bántotta, hogy Lesure párizsi francia professor nem ismerte a finn zeneműveket. Tarasti pedig Párizsban hallhatta, hogy Helsinki is egyike Európa kultúrközpontjainak. Miként lehetséges tehát, hogy még ma sem ismerik a francia Guy de Pourtalés Liszt könyvét? Aki kimondja: *”A Crucifixusban Liszt a szekund*

disszonanciát már azon a módon alkalmazta, mint a legmodernebb zeneszerzők.” 39)

Pourtalés Liszt könyvét 1957-ben adta ki Lányi Viktor fordításában az Európa Kiadó. Egyetlen Helsinkiben található példányát az egyetem mögötti utca régi bérházában működő (és 1970-ben kis híján megszüntetett) kis zenetudományi intézet könyvtárában találtam meg. Finnül nem létezik. A dedikáció szerint Jean Perrot, a Francia Finnugor Társaság elnöke ajándékozta Helena Tyrväinen kisasszonynak. Azonnal felhívtam Párizsban élő (Bartók tanítvány) idős barátomat, Jean Gergely professzor urat, aki emlékezett Tyrväinenre és természetesen jól ismerte Lesure-t.

Lesure spanyol tanítványai közül Gomez Martinez karmester Liszt Esztergomi miséjének Gloria tételével avatta fel 1993. november 30-án a Finn Nemzeti Opera hófehér új épületét. A darabot ő(!) választotta ki és a kórus betanítása is az ő munkája volt. Később sajnos távozott Helsinkiből, és így a mise teljes újra bemutatása azóta is várat magára. In Memoriam Robert Kajanus zeneigazgató úr!

Stockholm és Helsinki vitája a komponista Liszt Ferencről és Richard Wagnerről

**Audiatur et altera pars – Hallgattassék meg a másik fél is.
(Seneca: Medea, II.2.199)**

Eero Tarasti 1992-ben jelentette meg romantikáról írott könyvét. A könyv *”Liszt vándorévei”* című fejezetében a zeneszerző Lisztről kijelentett véleménye a következő: *”Komponistaként termése változatosabb, mint Wagneré és zenekari műveiben sok zene van, amelyeket gyakrabban is előadhatnának. Zenei íróként csaknem elfelejtették. Egyike minden idők sokoldalú muzikusainak, akinek a zenetörténetben marandó helye van.”*

A Wagnert közismerten Liszt fölé helyező szerző ugyanitt jelenti ki: *”Mindkét komponista nyíltan kölcsönzött egymástól. Amikor Wagner bizonyos változásokat javasolt a Faust szimfónia fináléjába, Liszt helyeselte, ám sohasem végezte el azokat. Mégis, amikor Liszt Faust szimfóniájának fináléját hallgatjuk, az akár Wagner Walkürök fináléjában is szólhatna.”* 40)

Világos választ ad erre Gösta Zetterberg Törnbohm svéd zenetudós és író Stockholmból: *”Liszt Faust szimfóniája és Wagner Walkürök közötti párhuzamos hasonlóságok nehezen tisztázhatók, de azokat nem szükséges úgy értelmezni, hogy Wagner lopott volna Lisztől. Ha egy személy New Yorkban tüsszentett és egy másik pedig Stockholmban, ahhoz nem szükséges, hogy influenzák legyenek, az csak influenza (mondotta Roosval professzor egyik előadásán). Másképpen szólva: egy ismert kortilus párhuzamosan is megvalósulhat két művész között, mint amilyenek Liszt és Wagner voltak. Az eredmény majdnem identikus.”* 41)

A svéd tudós más oldalról is megvilágítja ugyanazt a kérdéskört: *”Liszt csodálatos szép dalai, mint például az ”Es muss ein Wunderbares sein” több zeneszerző darabjaiban hagytak nyomot. Ezért senkit sem lehet plágiummal vádolni. Liszt senki-*

disszonanciát már azon a módon alkalmazta, mint a legmodernebb zeneszerzők.” 39)

Pourtalés Liszt könyvét 1957-ben adta ki Lányi Viktor fordításában az Európa Kiadó. Egyetlen Helsinkiben található példányát az egyetem mögötti utca régi bérházában működő (és 1970-ben kis híján megszüntetett) kis zenetudományi intézet könyvtárában találtam meg. Finnül nem létezik. A dedikáció szerint Jean Perrot, a Francia Finnugor Társaság elnöke ajándékozta Helena Tyrväinen kisasszonynak. Azonnal felhívtam Párizsban élő (Bartók tanítvány) idős barátomat, Jean Gergely professzor urat, aki emlékezett Tyrväinenre és természetesen jól ismerte Lesure-t.

Lesure spanyol tanítványai közül Gomez Martinez karmester Liszt Esztergomi miséjének Gloria tételével avatta fel 1993. november 30-án a Finn Nemzeti Opera hófehér új épületét. A darabot ő(!) választotta ki és a kórus betanítása is az ő munkája volt. Később sajnos távozott Helsinkiből, és így a mise teljes újra bemutatása azóta is várat magára. In Memoriam Robert Kajanus zeneigazgató úr!

Stockholm és Helsinki vitája a komponista Liszt Ferencről és Richard Wagnerről

**Audiatur et altera pars – Hallgattassék meg a másik fél is.
(Seneca: Medea, II.2.199)**

Eero Tarasti 1992-ben jelentette meg romantikáról írott könyvét. A könyv *”Liszt vándorévei”* című fejezetében a zeneszerző Lisztről kijelentett véleménye a következő: *”Komponistaként termése változatosabb, mint Wagneré és zenekari műveiben sok zene van, amelyeket gyakrabban is előadhatnának. Zenei íróként csaknem elfelejtették. Egyike minden idők sokoldalú muzikusainak, akinek a zenetörténetben marandó helye van.”*

A Wagnert közismerten Liszt fölé helyező szerző ugyanitt jelenti ki: *”Mindkét komponista nyíltan kölcsönzött egymástól. Amikor Wagner bizonyos változásokat javasolt a Faust szimfónia fináléjába, Liszt helyeselte, ám sohasem végezte el azokat. Mégis, amikor Liszt Faust szimfóniájának fináléját hallgatjuk, az akár Wagner Walkürök fináléjában is szólhatna.”* 40)

Világos választ ad erre Gösta Zetterberg Törnbohm svéd zenetudós és író Stockholmból: *”Liszt Faust szimfóniája és Wagner Walkürök közötti párhuzamos hasonlóságok nehezen tisztázhatók, de azokat nem szükséges úgy értelmezni, hogy Wagner lopott volna Lisztől. Ha egy személy New Yorkban tüsszentett és egy másik pedig Stockholmban, ahhoz nem szükséges, hogy influenzák legyenek, az csak influenza (mondotta Roosval professzor egyik előadásán). Másképpen szólva: egy ismert kortílus párhuzamosan is megvalósulhat két művész között, mint amilyenek Liszt és Wagner voltak. Az eredmény majdnem identikus.”* 41)

A svéd tudós más oldalról is megvilágítja ugyanazt a kérdéskört: *”Liszt csodálatos szép dalai, mint például az ”Es muss ein Wunderbares sein” több zeneszerző darabjaiban hagytak nyomot. Ezért senkit sem lehet plágiummal vádolni. Liszt senki-*

nek sem volt ismeretlen nagyság. Nem lehet tiltani, hogy a stilisztikai fordulat ne lenne fehéren-feketén jelen. Ebből a jelentős potenciálból lett a Liszt stílus jövődő Nessosmantel-je. Wagnert is zenei plágiummal vádolták meg. A kölcsön, amit Wagner kedélyes kedvességgel beismert, a Parsifal előjátékában lévő motívum, ami Liszt Exelsior művében van.” 42) Előjáték a ”Strassburgi katedrális harangjai” kantátaához.

Mátyás János budapesti zenetudós írta 1977-ben: ”Liszt a mű komponálását 1874 januárban kezdte Budapesten és azon az őszön fejezte be Rómában. A méltóságteljes bevezetőben az énekkar és a mezzo szóló egyetlen latin szót énekel egyre magasztosabban, emelkedetebben: Exelsior! A szó lejtése adja meg a mindössze négy hangból álló jellegzetes téma ritmusát. A magyar nyelvű bemutató 1875. március 10-én volt Budapesten. Wagner itt hallotta az exelsior témát, amelyet később maga is felhasznált (Liebesmalspruch téma) a Parsifalban. 43)

Harminc év után jegyzem meg először, hogy Liszt Faust szimfóniájának elejét viszont hallhatják Sibelius IV. szimfónia III. tétel elején. Sibelius egyenesen is kölcsönzi a Parsifal tematikáját. A Wunde motívum a szimfónia I. tételében jelenik meg. Rézfűvós kári téma C 4. Oskar Merikanto finn szerző Fisz-moll Passacaglia orgonaművének végén a Kodály később komponált 114. genfi zsolnár vége szól! A sort hosszan folytathatnánk.

Az 1993/94. tanévben Helsinkiben a Sibelius Akadémián tanított Anders Eliasson svéd zeneszerző professzor szerint: ”A zene nyelv, amely oly dolgokat képes ábrázolni, amire más nyelvrendszerek nem vállalkozhatnak. A romantika fogalmának ma is sok, de szűk értelmezése van forgalomban. Liszt Ferenc vándorlása igen közeli számomra. Élete végéig keresett valamit.” 44)

Svédországban igen, Finnországban nem ismert Siegfried Schibli német zenetudós könyve: ”Franz Liszt. (Rollen, Kostüm, Verwandlungen - Szerepek, jelmezek, változások) München: Piper Verlag 1986. Schibli számára Liszt rendkívüli szellem, aki szüntelen vágyat érzett magában az örök szellemi értékek iránt. ”Korát messze túlszárnyalva lett a zene forradalmának előhírnöke. Szerepeit nem játszotta, hanem élte. Jelmezeit sem kölcsönözte, élete változásait őszintén hitte.”

Itt találkozik a német Schibli és a svéd Zetterberg felfogása: ”Rögtön a Tristan és Izolda elkészülte után Wagner levélben ismerte be Hans von Bülownak Liszt iránt érzett lelkiismeret furdalását: ”Sok dolog létezik, amelyekről őszinték vagyunk egymás közt (például, hogy az általam használt harmónia másfajta lett azután, hogy megismerkedtem Liszt műveivel), de mégis udvariatlan dolog Pohli barátomtól erről az egész világnak pletykálni”. Wagner új vezérmotívum technikája a Nibelung gyűrűjében világosan utal Liszt tematikus transzformációjára. Liszt pedig formakezelést és hangszerezést tanult Wagnertől. Nem lehet tagadni, hogy a recitatív stílus a Szent Erzsébet legendájában ne kapott volna Wagner hatásokat. A kétoldalú csere mindkét fél számára előnyös volt, bár Liszt Wagnerre gyakorolt hatása mélyebbnek tűnik, mint fordítva.” 45)

Miért is hiányolnám e két fontos német és svéd könyv finn nyelven való megjelenését, amikor Tarasti így intézi el a kérdést: ”Liszt Ferencet tipikusan tiszta telivér romantikusnak ismeri a zenetörténet.” Még hozzá teszi: ”Liszt hamar tisztában lett virtuóz játékának mások által felülmúlhatatlan képességeiről. Zenekari koncertjén előfordult, hogy gátlástalan módon hangosan társalogni kezdett, verte a taktust, karjával hadonászott, elnézegette a közönséget míg végre elérkezett a szolista sora.” 46)

Olvasott olvasóimra bízom az ilyen és ehhez hasonló állítások felülvizsgálatát és az európai nyilvánosságban, több világnyelven, méltó módon való megválaszolását. Érdekes, hogy ezek szerint még a szomszédos szentpétervári Liszt koncerten jelen volt Stasov leírását sem ismerik. Még érdekesebb, hogy ugyanez a tanár Sankt-Petersburg nostalgia címmel nyári szemiotikai konferenciát rendezett a délkeleti finn-orosz határ menti Imatra városban 2005-ben. Mindenről és mindenkiről szó esett, csak Liszt Ferencről nem.

A Lisztet zongorázni hallott és közlő megfigyelt Soldan, Ramsay, Flodin, Faltin, Engdahl nyilatkozatai a szakirodalomban és az egyetemi ifjúság köreiből ismeretlenek. Busoni 1898 szeptember 30-i helsinki koncertjét (Svenska Normallyceum) is csak egyedül én idéztem 2000-ben Helsinkiben és 2003-ban Budapestre kiadott Sibelius könyveimben. Egyébként továbbra is ismeretlen.

Szinte hihetetlen, hogy a Lisztet magasról és "csak a lényegét keresve" ilyen és hasonló módon meg és elítélő főiskolai és egyetemi tanárok nem rendelkeznek elvárható információkkal az "örök romantikus" Lisztről. Mindig elég egy másikat még csak meghallgatni sem képes kritika, vagy összegző írás, amivel a kényelmetlenül nehéz Liszt-kérdés le van tudva, és arra hivatkoznak.

Még a legkiválóbbak közé tartozó és sajnos az újságírástól visszavonult zenekritikus és költő Lauri Otonkoski is ezt nyilatkozta 1997-ben: "*Már ez már csak úgy van, hogy a régi zene Bach előtt, az új pedig Debussy után született.*" 47)

Ezt követte egy durva sajtótámadás az egyébként máig ismeretlen Zarándokévek I-III záró darabja a Sursum corda - Emeljétek fel a szíveteket - ellen. Jelentéktelenül semmitmondóan üresnek szölte le azt egy docens - kritikus hölgy. Köztudott, hogy a darab tetőfokán a zenetörténetben - Debussyt megelőzve - először jelenik meg az egészhangú skála. Ilyen tárgyú kérdésemre a hölgy nem tud válaszolni. Helyette Hanslick prágai kritikust idézve támadja Lisztet. Arra a türelmesen udvarias kérdésemre, hogy ismeri-e August Wilhelm Ambros (1816-76) Lisztet megvédő és Hanslick állításaival vitába szálló nézeteit, nem tud válaszolni. Válasz helyett ismét egy Lisztet csúfoló Hanslick anekdotát kezd mesélni. Azt kérdeztem tőle, tudja-e hogy hívta a Lisztet megvédett Richard Wagner Hanslick urat? Nem tudta. "Hanslick" (Paparikajancsi) feleltem. Azt válaszolta, hogy ő angolul olvas, németül nem. "No comment"!

Liszt Ferenc, Tarasti által példának felhozott Faust szimfóniáját nem lehet hallani a finn hangversenyéletben. A soha nem hallható Liszt művek sora hosszú. A finn nyelvű Liszt szakirodalom, de még a népszerűsítő kiadványok hiányossága kellemetlen.

A Liszt Via crucis - Keresztút is egyedül Pertti Eerola orgonaművész akaratának, kórusának és szólistáinak köszönheti évenkénti előadását a Johannes templomban. Különben ismeretlen, míg ezzel szemben a svéd Zetterberg-Törnbohm könyve külön kottapéldákkal utal a Via crucis Messiaenig és Honeggerig messze előre mutató részleteire.

A rapszódákat sem tartják többre virtuóz mutatványoknál. A zenei lexikon szerint sem. Holott azok mind értékesek és az utolsók például az öregkori zongoraművek rokonai. Emlékezetes módon védte meg őket a Római Klub tudós tagjaként ismert László Ervin zongoraművész, aki 1961. április 19-én látogatott Svájcban Helsinkibe

finn születésű feleségével. A Helsinki Hírek kérdésére válaszolt: *”Liszt egyetlen nemzeti eposznak szánta a 19. magyar rapszódiját.”*

Laura Kahrer bécsi Liszt tanítványa 1871-es helsinki koncertjén játszott 12. magyar rapszódija is tartalmaz magyar népdalokat. Erről itt még ma sem tudnak. Mennyire más a mindent a maga értékében ismerni akaró, mérni és becsülni képes svéd gondolkodás. Például a Svensk Musiktidning - Svéd Zenei Híradó (Stockholm) 1889. március 15-i száma tisztelettel búcsúztatja a Budapesten 75 évesen elhunyt Bunkó (Franz) Feri prímást. Nagy művésznek nevezi, aki Londonban honfitársával, Joachim Józseffel is együtt hegedült.

A svédek tisztában vannak vele, hogy a Beethoven Apassionata végén megszólaló tánc tiszta magyar zene. A Svédország déli részén lévő ősi Lund egyetemi város impozáns katedrálisának altemplomának közepén hatalmas oszlop áll. Az oszlopot egy Sámson szerű pogány alak tartja, akinek a neve, -en finne - egy finn. Ugyanígy a Stockholm feletti ősi Uppsala egyetemi város katedrálisában finn pogányokat ábrázoló falfestmények láthatóak. Az ismeretlen keleti finn szomszédok iránt érzett közép-kori kíváncsiság érdekes dokumentumai.

A szociálisan nyitottnak születő és kollektív - önzést nem ismerő - szellemben felnőtt svéd emberek szomszéd kultúrák iránti őszinte érdeklődése és azokkal való együttműködése legendás. Azért erős a saját kultúrájuk! Talán ezért szeretik Lisztet és Bartókot.

Volt idő, amikor dr. Tauno Karila finn zenetudós arra a kérdésre, hogy ki volt Liszt Ferenc, három szóval felelt: *”fordulatot tett mester”*. Ezt a Finn Zenetudományi Társaság 1956-os konferenciáján mondta a *”Zenei alkotás és az előadóművész”* című előadásában. Később azt is kijelentette: *”Lisztben teljesedett ki az előadói és alkotói művészet. Ugyanabban a személyben a legmagasabb szintre. Halála után világos differenciálódás következett be.”* (48)

Finn főiskolások, akadémisták és egyetemisták kérdezték tőlem 2006-ban a Johannes templom hatalmas orgonakarzatán: Mi olyat tudnék mondani ami elüt a rövid és száraz Liszt kommentároktól?

Először szótlánul elnéztem a hosszú újgótikus Johannest, ahol a nagyszerű Robert Kajanus vezényelt Liszt Esztergomi misét, Krisztus oratóriumot, zongoraver-senyeket, Faust és Dante szimfóniákat. Ezt a szent helyet, ahol Európa legjobb előadóművészei, énekesei és kórusai fordultak meg. Ahol több kiváló hajdani Liszt tanítványa szerepelt. Ahol a templom alatt a tenger felé menve a Svéd Liceum és a Helsinki Egyetem díszterme hatalmas koncertkrónika, kiváló kritikusok, tudósok emlé-két őrzi. Aztán az állandóan magammal hordott kéziratomból olvasva válaszoltam.

Otto Lessmann 1911-ben *”Mit jelent számunkra Liszt?”* címmel tett fel körkérdést az Allgemeine Musikzeitung ünnepi számában Liszt (Franz) Ferenc századik születés-napján. Fréderick Lamond francia Liszt tanítványa válasza: *”Milyen kevesen tudják a mi nemzedékünkben és főleg a fiatal művészek, hogy ki volt Liszt !*

Egyes fiatal zenész körökben, mely Straussal megy aludni és Debussyvel ébred, szokás Lisztre leplezetlen felületességgel tekinteni. Ezek számára Liszt legfeljebb egykori híres zongorista, aki ügyessége folytán számtalan átírata révén lett korának leghíresebb komponistája. Ezeknek tehát Liszt, akinek nagy alkotásai, mint az Ideá-

lok vagy a Krisztus oratórium zeneköltője túlhaladott álláspont. Miután manapság mi csakis "túlhaladott álláspontokból" élünk, így a nyilvánosság előtt kötelességünk Liszt századik születésnapját méltó módon megünnepelni. A stréberek néhány órával a Liszt ünnepségek után ismét csak közönnnyel tekintenek Lisztre.

És mégis: Liszt fenséges lángelméje kiolthatatlan befolyást gyakorolt a zeneművészetre. Ő maga volt a (raphsodos - görög hírmondó) zene rapszodiája. Ő volt a legzseniálisabb úttörője a modern időknek, mert ő volt az, aki a jelen idő komolyan vehető hangszeres zeneszerzőinek addig nem is sejtett távlatokat nyitott. Tőle még Wagner is tanult egyet s, mást. Liszt korszakalkotó, felbecsülhetetlen jelzést adott a reprodukív művészetnek felejthetetlen tanítványa Hans von Bülow révén. Irányt mutatott, amelyre alapozva a művészet hosszú távon építhetett. Akinek szerencséje volt Liszt minden mértéket felülmúló egyéniségét megismernie, aki mindenkor gondoskodott tanítványairól és más művészekről, soha nem fogja azt neki elfelejteni. Ezek a Mesterről való emlékezések jelentenek fénypontot és vígaszt napjaink anyagi javakat hajszólo kispolgári világában."

A Helsinkii sziklatemplomában Lisztet 1988. szeptember 11-én Finnországban rehabilitált Eero Heinonen Nyíregyházi Ervin régi lemezét hallgatva találta meg a Liszt hajszalereket és búvópatakat. Nyíregyházit pedig az éppen fentebb idézett Lamond tanította, majd Dohnányi. A Finn Rádióban hallhattuk Lamond 1929-es felvételében Liszt Velence és Nápoly darabjait. Lamond többször is fellépett Helsinkiben. Roppant elegáns és nagyvonalú Beethoven Esz-dúr zongoraversenyére még sokáig emlékeztek. Ráadásként Liszt Funérailles-t játszott.

Felix Weingartner Liszt-tanítvány 1910-ben vezényelt Helsinkiben a Finn Nemzeti Színházban. Ő így válaszolt: *"Eltekintve Liszt fenomenális jelentőségétől a zongorát illetően, számomra két szempontból foglal el maradandó helyet a zene és művészet történetében:*

1) *Ő volt a legnagyobbkűbb, minden irigységtől mentes, legsikeresebb támogatója nagy kortársaknak és tehetséges fiataloknak.*

2) *Műveiben világosan elhatárolódik, hogy mi az, amit a zenének nem szabad átlépnie, aminek a zene lényegéhez hűségeseznek kell maradni. E művek mind pozitív, mind negatív értelemben határkövet képeznek!"*

Ferruccio Busoni válasza: *"Az Ön kérdése: Miben látja Liszt Ferenc döntő jelentőségét a német zenei fejlődésben? Bevallom, hogy Liszt jelentőségét erről az oldalról még nem vettem figyelembe. Az azonban világos előttem, hogy Lisztnek a német zenei életben való értékessége négy pontban foglalható össze.*

1) *Bach, Beethoven, Schubert és Schumann műveinek Liszt által való kinyilatkoztatása az ő zongoraművészetével és elragadó előadásával.*

2) *A szimfonikus költemény (kérdéses) alkotásában, mely jelenleg a német szimfóniákat szinte félreszorítással fenyegeti, ami felett nem sajnálkozom.*

3) *Richard Wagner támogatásával és befolyásával.*

4) *Jelentős német tanítványok nevelésével, (úgy mint Bülow és Klindworth). Érettebb állásfoglalást ilyen rövidre szabott időtartamon belül sajnos nem tudok Önnek adni erős elfoglaltságom miatt. E négy szempont számomra elvitathatatlannak tűnik."*

Jegyzetek:

- Hbl. 1970. 17.3.
 Etelä Suomen Sanomat (Délfinn Hírek, Lahti) 1977. 15.10.
 HS. 1985. 9.4. Ilyés Gyula: Szellem és erőszak. Gyorsuló idő. 1978. Teleki László igaza. 216
 Saint-René Taillandier (1817-1879): L. Teleki. In: 1861. 15.1. Revue des deux Mondes.
 Goethe-Schiller Archiv Weimar. Liszts Skizzbuch signum 60/N, 19. "magyar".
 HS. 1986. 26.7.
 HS. 1987. 31.1.
 Etelä Suomen Sanomat. 1987. 23.3.
 HS. 1987. 28.8.
 Hbl. 1976. 8.4. és 1978. 17.12. Sebők György. A magyar temperamentumról helyesen.
 HS. 1989. 25.1.
 HS. 1989. 27.1.
 Rondo. 1989. 1.3.
 HS. 1990. 11.8.
 Chelmsford, Weekly News 1987. 6.8.
 HS. 1987. 20.9.
 HS. 1993. 31.3.
 HS. 1997. 8.1.
 HS. 1997. 23.9. Liszt Ferenc; Chamber Music. Hungaroton HCD 11798. nr 2. Gyászgondola.
 Magyar Nemzet 1985. 10.1.: "A Liszt-hanglemez nagydíjat ebben az évben a Philips
 cég Kései kamaraművek című felvétel nyerte el. A lemezen holland művészek adják
 elő Liszt: Elegie I, La lugubre gondola, Elegie II Romance oubliée és La Notte című
 műveit. A Gyászgondolát leszólt Olavi Kauko nem ismerte ezt a lemezt. A Sibelius
 Akadémián és az Egyetemen sem ismerték. Túristaként Budapesten járt finn és svéd
 ismerőseim nagy élményként emlegették a Bartók Béla Concert Hallban, a Deutsche
 Kammerphilharmonie Bremen előadásában hallott Liszt-Adams: La lugubre gondola-t.
 Vezényelt Trevor Pinnock. 27.3.2006. Eero Tarasti becsülettel elismerte, hogy a kései
 Liszt csárdásokat 1991-ben hallotta életében először.
 Concert 1998/8. (Finn lap)
 HS. 1988. 12.9.
 US. 1998. 12.9.
 HS. 2000. 4.7.
 HS. 2000. 8.9. és Hbl. 2000. 7.9.
 HYK. Topelius archivum.
 Hbl. 2000. 7.9. Jandó Jenő (Liszt-Busoni) Nosztalgia koncertje a Svéd Liceumban.
 Liszt Ferenc: Magyar Király dal. Hungaria 1848-cantata S.83. HCD 12748.
 Jandó Jenő Liceumban tartott estjén a svéd születésű Franz von Schober úrról is meg-
 emlékeztünk. Jandó - Zarándokévek I-II-III (Naxos München) cd-lemezeiből éppen
 Svédországban adták el a legtöbb darabot.
 US. 1990. 15.5.
 Hbl-Vision TV Journal 2001. 21.6. Leif Ove Andsnes. Liszt. EMI 5-57002-5.
 HS: 2000. 7.9.
 HS. 2002. 28.6.
 Hbl. 2002. 28.6.
 HS. 2002. 28.9.
 HS. 1993. 7.2.
 HS. 2003. 23.4.
 HS. 2003. 26.6.

HS. 3005.15.2.

HS. 2001.9.7. Kuolleet-Halottak rovat fényképes nekrológ. Francois Lesure.

Yliopisto. (Egyetem) n:o 32./ 1990. 14.12. Juhlavuosi – Ünnepi év. 2-ik oldal.

Guy Pourtalés: Liszt. Európa. 1957 Budapest. Az Esztergomi miséről, 184. Eredetije: La vie de Franz Liszt. (Paris Etoy)

Eero Tarasti: Romantikan uni ja hurmio. Esseitä musiikista. A romantika álma és eksztázisa. Esszék a muzsikáról. 81-98. W.S.O.Y. Helsinki 1992. A francia kultúrára és szemiotikára hivatkozó szerző Lisztet kritizáló könyve nem ismeri G. Pourtalés Liszt könyvét.

Gösta Zetterberg – Törnbohm: Franz Liszt. Bonniers, Stockholm 1957, 156-7.

Zetterberg-Törnbohm: Liszt, 154. Válasz Tarasti Liszt-Wagner tézisére. Ugyanarról: Pourtalés Liszt: XX, 185. A Dante és Faust szimfóniák. (Külön a Walkürökről)

Anders Eliasson professzor előadása. Sibelius Akadémia, Auditorium V.1994. 45) Zetterberg-Törnbohm: 155, / Tarasti: 81-85, Stasov. Riemann: Zenei Lexikon. 3.474.

Liszt Ferenc orgonaművészete Finnországban.

Suomi-Finland orgonaterképét szemlélve feltűnik, hogy a nagy svéd-orosz háború (1713-21) előtt meglévő összesen tizenöt finnországi orgonából kilenc a nyugati partvidéken volt. A legrégebb számon tartott orgonista, Eskil, 1756-ban szolgált Turku városában. Turku (svédül Åbo/ejtsd: Óbu) impozáns középkori katedrális 1670-ben kapott orgonát Horn holland származású ezredestől.

Ezt a hangszert a Turkut 1713-ban megrohant oroszok felgyújtották. Ugyanezt tették a szerbek is a Pécsi Székesegyház orgonájával 1710-ben. A svéd-holland-francia-német-svájci városokban dolgozó egyes finn ácsok, kézművesek, kovácsok és hangszerészek Finnországba való visszatérésük után komoly orgonákat építettek. E hangszerek erős észak-német-svéd hatást mutatnak. Négy francia van. Egy Cambridge városból skandináv körutat tett angol utazó, Edward Daniel Clarke a turkui katedrális orgonáját írja le. Elmondja, hogyan csodálták meg az orgonát a távoli keleti finn vendégek. *”Életükben először láttak ilyen hangszert. Közülük ketten lassan a billentyűk elé óvakodtak és félve megérintették azokat. Az orgonasíp éles hangjától megrettenve ugrottak hátra, egészen a karzat kőkorlátjáig.”*¹⁾

Liszt Ferenc orgonaművei lassan jutottak el finn földre. A Mester halálának évében 1886. február 8-án Helsinki evangélikus katedrálisában (amit félig készen láttak Podmaniczky és Prónay) Liszt: Tu es Petrus és B-A-C-H orgonaszólókat játszott Hans Karlsson svéd orgonaművész, aki Stockholmból látogatott át. 1887. október 28-án Liszt: Ad nos, ad salutarem undam fantázia és fűgát mutatta be Karl Sjöblom helsinki svéd művészjelölt. A finn nyelvű újság kritikus szerint: *”Faltin úr becsületére szolgál, hogy ilyen kiváló tanítványa van. Sjöblom úr második darabja is valami nehéz és ragyogó Liszt darab volt. Az orgonista azonban nagy tudással és hibátlan technikával játszott.”*²⁾ Így alapozták meg a Danzig (ma Gdansk) városában született Faltin és a svéd-finn Sjöblom Liszt orgonás jelenlétét. Sjöblom később híres és sokat utazott orgonaművész lett. Robert Kajanussal és zenekarával még a bajor Rheinberger orgonaversenyét is bemutatták. A koncerten Marianne Lagermack kivételes sikerrel énekelt a Skandináviában közkedvelt Joachim Raff Liszt-tanítványa Sei

HS. 3005.15.2.

HS. 2001.9.7. Kuolleet-Halottak rovat fényképes nekrológ. Francois Lesure.

Yliopisto. (Egyetem) n:o 32./ 1990. 14.12. Juhlavuosi – Ünnepi év. 2-ik oldal.

Guy Pourtalés: Liszt. Európa. 1957 Budapest. Az Esztergomi miséről, 184. Eredetije: La vie de Franz Liszt. (Paris Etoy)

Eero Tarasti: Romantikan uni ja hurmio. Esseitä musiikista. A romantika álma és eksztázisa. Esszék a muzsikáról. 81-98. W.S.O.Y. Helsinki 1992. A francia kultúrára és szemiotikára hivatkozó szerző Lisztet kritizáló könyve nem ismeri G. Pourtalés Liszt könyvét.

Gösta Zetterberg – Törnbohm: Franz Liszt. Bonniers, Stockholm 1957, 156-7.

Zetterberg-Törnbohm: Liszt, 154. Válasz Tarasti Liszt-Wagner tézisére. Ugyanarról: Pourtalés Liszt: XX, 185. A Dante és Faust szimfóniák. (Külön a Walkürökről)

Anders Eliasson professzor előadása. Sibelius Akadémia, Auditorium V.1994. 45) Zetterberg-Törnbohm: 155, / Tarasti: 81-85, Stasov. Riemann: Zenei Lexikon. 3.474.

Liszt Ferenc orgonaművészete Finnországban.

Suomi-Finland orgonaterképét szemlélve feltűnik, hogy a nagy svéd-orosz háború (1713-21) előtt meglévő összesen tizenöt finnországi orgonából kilenc a nyugati partvidéken volt. A legrégebb számon tartott orgonista, Eskil, 1756-ban szolgált Turku városában. Turku (svédül Åbo/ejtsd: Óbu) impozáns középkori katedrális 1670-ben kapott orgonát Horn holland származású ezredestől.

Ezt a hangszert a Turkut 1713-ban megrohant oroszok felgyújtották. Ugyanezt tették a szerbek is a Pécsi Székesegyház orgonájával 1710-ben. A svéd-holland-francia-német-svájci városokban dolgozó egyes finn ácsok, kézművesek, kovácsok és hangszerészek Finnországba való visszatérésük után komoly orgonákat építettek. E hangszerek erős észak-német-svéd hatást mutatnak. Négy francia van. Egy Cambridge városból skandináv körutat tett angol utazó, Edward Daniel Clarke a turkui katedrális orgonáját írja le. Elmondja, hogyan csodálták meg az orgonát a távoli keleti finn vendégek. *”Életükben először láttak ilyen hangszert. Közülük ketten lassan a billentyűk elé óvakodtak és félve megérintették azokat. Az orgonasíp éles hangjától megrettenve ugrottak hátra, egészen a karzat kőkorlátjáig.”*¹⁾

Liszt Ferenc orgonaművei lassan jutottak el finn földre. A Mester halálának évében 1886. február 8-án Helsinki evangélikus katedrálisában (amit félig készen láttak Podmaniczky és Prónay) Liszt: Tu es Petrus és B-A-C-H orgonaszólókat játszott Hans Karlsson svéd orgonaművész, aki Stockholmból látogatott át. 1887. október 28-án Liszt: Ad nos, ad salutarem undam fantázia és fűgát mutatta be Karl Sjöblom helsinki svéd művészjelölt. A finn nyelvű újság kritikus szerint: *”Faltin úr becsületére szolgál, hogy ilyen kiváló tanítványa van. Sjöblom úr második darabja is valami nehéz és ragyogó Liszt darab volt. Az orgonista azonban nagy tudással és hibátlan technikával játszott.”*²⁾ Így alapozták meg a Danzig (ma Gdansk) városában született Faltin és a svéd-finn Sjöblom Liszt orgonás jelenlétét. Sjöblom később híres és sokat utazott orgonaművész lett. Robert Kajanussal és zenekarával még a bajor Rheinberger orgonaversenyét is bemutatták. A koncerten Marianne Lagermack kivételes sikerrel énekelt a Skandináviában közkedvelt Joachim Raff Liszt-tanítvány Sei

still dalát. Sjöblom 1902. március 30-i orgonaestjén remekelt Liszt: Ad nos, ad salutarem művével.

1904. áprilisában Hans Fährmann drezdai orgonaművész játszotta Julius Reubke (Liszt tanítvány) C-moll orgonaszonátáját a Johannes templom új lipcei koncertorgonáján. Reubke műve közel áll Liszt Ad nos darabjának szelleméhez. A nagy német orgonista szenzációs Liszt: B-A-C-H:t játszott.

A Zichy Mihály házához valamint Sophie Menter és Auer Lipót nyaralóihoz közel álló Terijoki tengerparti város (az 1944-ben elveszített és soha vissza nem kapott Dél-Karélia része) 1910. június 23-26,- ének-zenei fesztivált rendezett. Híres volt nagy evangélikus templomuk és ezüst sípos szép hangú német orgonájuk, amit az ott nyaralt cári család is megsodált. A nyitó szám Liszt: B-A-C-H- ja volt, amit Lipcsében tanult és Európa híru finn művész, Oskar Merikanto adott elő. Aino Ackté finn szopránénekesnő (a párizsi és a drezdai opera tagja) Liszt dalokat adott elő.

Az egész Európából érkezett vendégek között magyar küldöttség is volt, amelyet Ispánovits nyelvészprofesszor vezetett. Toivo Kuula fiatalon elhunyt finn komponista Enrico Bossi tanárát hívta meg Itáliából 1912. november 19-én a helsinki katedrálisba. A nagyszerű olasz zeneszerző-orgonista saját művein kívül Lisztet és Debussyt is játszott. Őt követte Dedinszky Izabella Budapestről, aki 1920 nyarán a Johannes templomban Liszt: B-A-C-H és Kodály: Preludium-ot játszott. Időközben értek komoly művészekké a svéd-finn Martin Wegelius és a német-finn Richard Faltin által 1885-ben alapított zongora-orgona akadémiai osztály növendékei. A svéd-finn Elis Nyman Helsinkiben, a karél-finn Väinö Mäkinen a híres Kalevala vidék fővárosában, Sortavalában lett orgonaművész.

Max Reger zeneszerző, orgonaművész Busonitól kapott kedvet hosszabb helsinki tartózkodásra. A München után Lipcsében tanító és Bülow után Meiningenben karmesterkedő Reger ezt a szándékát 1895. június 18-án kelt levelében közölte Busonival. Jó lett volna ha az 1916-ban 43 évesen elhunyt zseniális Reger Helsinkiben Busoni utódként tanít, orgonál és komponál. 3)

Richard Faltin munkájának értéke szinte felbecsülhetetlen. Például Linnavuori és Tiainen nevű tanítványai egyszerre jártak hozzá zongora és orgonaórára. Három orgonás tanterme is volt. Leipzig, Berlin és Danzig kultúráját hozta el Helsinkibe. A kikötőben (ma a Legfelsőbb Törvényszék palotája) ma is álló szép házának termében komoly német koncertorgona és hangversenyzongora állt. Az orgona ma Turkuban van a Sibeliusz Múzeumban.

A Svéd Líceummal szemközti Német evangélikus templomban is szép orgona áll. Busoni a Liszt: Weinen, klagen variációkat és Bach műveket játszotta az árva gyerekek javára rendezett esten. Számptalanul sok ilyen zenei eseményen hangzott fel Liszt muzsika.

Egy nagyon értékes és hősiesség korszak zárult le a második világháborúval. Magyar vonatkozása C. Nagy Béla magyar orgonaművész-jelölt 1939 május 20-án Liszt B-A-C-H-val aratott sikere volt a Johannes templom 1890-ben Lipcséből hozott nagy 4-manuális orgonáján. A későbbi magyar etnomuzikológus, Bartóktól is tanult és Sibeliust jól ismerő C. Nagy magyar-finn evangélikus egyházi ösztöndíjjal tanult Helsinkiben. Elis Mårtenson svéd-finn orgonaművész (pompás Bach, Liszt, Reger

játékos) sokat várt tőle. A November utolsó napján Helsinkit hadüzenet nélkül megtámadott szovjet bombázók elől C. Nagy sem tudott hirtelenjében megfelelő óvóhelyre eljutni. Így szakította le bal alkarját a légnomás. 4)

A háború után Sebestyén János Liszt: Weinen, klagen variáció sorozatát játszotta a Sziklatemplomban. Liszt Ferenc orgona és kórusművei nem igen szerepeltek. Fogadtatásuk hangnemére jellemző az idős Olavi Kauko kritikája: *"Liszt Vater - Miatyánk - műve a vallásos érzés valódi kifejezése, ám kompozícióként valahogyan ideiglenes jellegű, ha mégoly műgonddal alkotta is azt meg a szerző."* 5)

Az átütő siker Koloss István 1981-es és 2000-es Turku-Seinäjoki-Tampere-Helsinki koncertkörútja hozta meg. Kiváló zeneszerző, aki nagy műsorán, saját művein és a ragyogó improvizációkon kívül még Bartók átíratot is játszott. Ám a hazai koncertéletben a Liszt: Ad nos,-t is utólrta Seppo Heikinheimo (1928-1997) fő zenekritikus ironikus fanyalgása: *"Markus Wargh (svéd- finn művész) úgy dörgette fentről Lisztet, hogy annál jobban már nem is lehetne. Az "Ad nos, ad salutarem undam" hiánytalan érzést hagyott maga után, bár annak összes piano része alapvető ürességtől kong."* 6)

Liszt B-A-C-H preludium és fuga orgonaművének finnországi jelenléte legalább olyan problematikus, mint a mai napig időnként meghökkentő érzelmi kitöréseket kiváltó Á-dúr zongoraverseny. Mennyire más érzéssel olvastuk a Budapesti Szent István Bazilika orgonaművészenek, Koloss Istvánnak 1999. március 7-én Mannheim és 1999. április 22-én Bamberg katedrálisában aratott Liszt: B-A-C-H-t méltató német újságcritikáit.

A Helsinkitől egy délután és éjjeli kellemes 440 kilométeres hajóútra fekvő Stockholmot mégis fényévek választották el tőlünk, amikor a Stockholms Konserthuset - Koncertpalota csodálatos svéd hangversenyorgonáján 2000. szeptember 9-én felzúgott Liszt: B-A-C-H -ja. Hampus Lindwall ifjú svéd orgonatehetség J.S.Bach neve felett húzott fel nagy fényes lobogót. Minden kicsengést élni és szólni hagyott. Természetes hanglejtésű ritmusokkal lélegző fölényes virtuozitással játszotta Liszt zenéjét. Amikor a lobogót a csúcsra felvitte, az három nagy akkord-csattanással bomlott ki és Liszt nagystílus íveiben kezdett a kék égben örvényleni. Villámlások és dörgések válaszoltak egymásnak, miközben feltárult a Mindenség. Mindehhez azonban komoly orgona, pompás akusztika, szárnyaló kicsengés és Liszthez méltó környezet kell, amit a Koncertpalota, no meg a Gustaf Wasa és Klára templomok biztosítanak. A legcsodálatosabb a Stockholm feletti ősi egyetemi város Uppsala katedrális. Orgonája a Párizsi Notre-Dame és a Münchener Freuenkirche hangszerével vetekszik. Lindwall úr tisztán frazeált korrekt játéka villantotta fel a Liszt: B-A-C-H és J.S.Bach: G-moll fantázia és fűgát (BWV 542) bevezető, egymással szinte kongeniálisan identikus a csúcstról lefelé ereszkedő szekvencia dallammeneteinek közeli rokonságát. Európa zenei öröksége szól benne.

Ugyancsak említést érdemel az 1981-ben Budapesten Liszt hanglemez nagydíjat nyert ifjú stockholmi orgonaművész (jelenleg Koppenhágában professzor) Hans Fagius Svédországban kiadott Liszt orgonalemeze. 7)

A Helsinkiben napvilágott látott Liszt: B-A-C-H-ért kapott negatív kritikák közül a három legjellemzőbb:

a) Markku Hietaharju tehetséges és Hamburgban megtapsolt organistánk 1987. február 7-én játszott a helsinki Johannes templomban. Másnap Olavi Kauko ezt írta:

”Liszt csaknem káoszba fulladó vad megszállottságú művét Hietaharju figyelemreméltó tehetséggel tolmácsolta.” 8) Világos beszéd. Az orgonistát megdicsérik, hogy mégis ki tudott hozni valamit a vad műből.

b) Leena Santalahti rádiós zenei szerkesztő pedig egyenesen ezt írta Mogens Melbye dán orgonista 1988 szeptember 20-án Espooban játszott Liszt B-A-C-H-ról: *”Melbye bőségesen élt nagyhatású zenei fogásokkal, amikre szükség is volt az olyanféle tuskóknál, mint amilyen ez a b-a-c-h témára írt Liszt darab.”* 9)

c) 1995 március 18-án Ales Bárta 35 éves magas színvonalú, Prágából érkezett cseh orgonaművész játszotta a Liszt B-A-C-H-t a Finlandia Ház Virtanen féle finn koncertorgonáján.

Olavi Kauko 20-án megjelent kritikája meglepett: *”Ez a Liszt mű”* ez a valódi furcsaság! Bárta biztos fogásokkal tárgyilagosan irányította Liszt boszorkányüstjét. Égi hangzatok után törekedett ebben az ijesztő fortyogásban. *”Majd dicséri Bártát, de váratlanul másodsor is szükségét érzi, hogy írásának végén is a B-A-C-H feletti megütkezésének adjon hangot: ”Úgy tűnik, valami tisztázhatatlan erő tartja meg ennek a kaotikus műnek az életerejét.”* 10) Ez a quasi *”tisztázatlan erő”* a zsenialitás életereje. Maga a vitalitás. Magától értetődő dolog. Lehet magától értetődően világos fogalmakat és dolgokat is quasi magyarázni, vagy azokat felfoghatatlanná minősíteni.

Van e mindenek fölé emelő Liszt élménye?

Ez járt valahol a tudatalattimban, amikor finn tanítványaimmal Szentpéterváron az Állami Orosz Múzeumban Zichy Mihály *”finn mosónő”* című csodálatosan elevenen élő olajfestményét nézve a Liszt-Zichy alkotói kapcsolat hangulatát kerestük. Az asszony Lahti tengerpartján mos.

Kevesen múlt, hogy Liszt Ferenc nem jöhetett egy kicsit errébb a Finn Öböl partján Zichy házába, Sophie Menter, vagy Auer Lipót nyári villájába, Viipuri, Helsinki, Turku, Stockholm városokba. Talán eljutott volna Helsinkibe, de leányának, Cosima Liszt - Wagner önféjűsége miatt éjjel kellett Bayreuthig vonatoznia és végül tüdőgyulladásban meghalnia.

A múzeum ajtaján belépve jobbra áll Zichy Mihály életnagyságú fényképe. Mint ha várna valakire. Örömmel fedeztük fel az Eremitage-ban Ajtósi Albrecht Dürer 1456-ban Hunyadi János nándorfehérvári diadalának tiszteletére készített magyar győzelmi jelvényét. Éppen a nagy Dürer vándorkiállításra értünk oda. A magyarországi német Dürer apja a Gyula melletti Ajtós községből vándorolt ki Nürnbergbe, Németországba. Liszt Ferenchez hasonlóan Ő is népeket köt össze.

A Magyar Himnusz megzenésített Erkel Ferenc nagyapja, Erkel József (a gyulai plébánia anyakönyve Erkelnek ismeri nevének írását), Gyulán a magyarországi németek ottani közösségének kántora és tanítója volt. Szép kapcsolat ez, mint amilyen a hamburgi Pacius és a Finn Himnusz története.

Helsinkibe visszaérkezve a szomszédos Espoo város Tapiola-Tapio-laka (Tapio az erdő finn pogány istene volt) erdőváros központjának hatalmas hóféhér templomában hallgattuk Liszt Via crucis -Keresztútjának előadását. A zenei stációkat vetítéssel nagy vászonra kisugárazott képekkel illusztrálták. Mindezt a fiatal evangélikus lelkész

igen találó szövege kísérte a zenei tételek közötti szünetekben. A kép, zene és szöveg egységének varázsa lassan kezdte áthatni a hallgatóságot. Pontosan az történt, amit Liszt Ferenc szerzői utasításban írt elő. Aki azt kívánta, hogy a Keresztút hallgatása közben a közönség minden stációjánál egy Albrecht Dürer képet lásson.

A templomi kórusával és a szólistákkal együttműködő Kaisa-Leena Harjunmaa orgonaművész (azóta Kari Jussila orgonaművész-professzor felesége) elsőrendű orgonajátékán kívül a finom intuíciós ízléssel eltalált regisztrációval is kitett magáért. Jól érezte Lisztnek már Messiaent is megidéző merész harmóniáit a szenvedést és kereszthalált elfogadó (vállaló) Krisztus hangjában.

Jegyzetek

Edward Daniel Clarke: Travel in various vount ries of Europe, Asia and Africa. London 1824. és: Richard Brigh: Travel in Hungary. London 1815.

Uusi Suometar. 20.10.1887.

Max Reger: Briefe eines deutschen Meisters. Ein Lebensbild. Leipzig 1928.

Hegedüs Kálmán: Jean Sibelius finn zeneköltő és a magyarok, 122,190

HS. 1987. 2.8.

HS. 1996. 11.2. Seppo Heikinheimo "nem hallja" az Ad nos-t. Válasz: Dr. Gárdonyi Zoltán: Liszt Ferenc orgonamuzsikája. In: Magyar Zene 1948/4,335. A mű nagyságát a H-moll szonáta mellé állítja. Minden idők leghatalmasabb Ad nos-a: Pierre Cochereau (1924- 3.3.1984 Lyon) francia (anyja baszk volt, mint Ravelnek) 1969 Márciusában a Párizsi Notre-Dame katedrálisban felvett "Ad nos, ad salutarem undam"-ja. Philips cd- 454 658-2.Collection Grandes Orgues. Volume 19. Monsieur Cochereau 30 évig volt a Notre-Dame orgonaművésze.

Liszt- Hans Fagius. Bis cd-170. Stockholm.

HS. 1987. 8.2.

Länsiväylä-Nyugati övezet.Espoo lapja. 1988. 25.9.

HS. 1995.20.3.